

37/2011

Arviomuistio isyyslain uudistamistarpeista

*oikeusministeriö
justitieministeriet*

Arviomuistio isyyslain uudistamistarpeista

8.7.2011

Julkaisun nimi Arviomuistio isyyslain uudistamistarpeista**Tekijä** Lainsäädäntöneuvos Markku Helin**Oikeusministeriön julkaisu** 37/2011
Selvityksiä ja ohjeita**OSKARI numero** OM 1/41/2011 **HARE numero** OM018:00/2011**ISSN-L** 1798-7067
ISSN (PDF) 1798-7067
ISBN (PDF) 978-952-259-144-9**URN** URN:ISBN:978-952-259-144-9
Pysyvä osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-144-9>**Asia- ja avain-
sanat** isyys, perheoikeus**Tiivistelmä** Muistiossa taustoitetaan ja arvioidaan vuodesta 1976 voimassa olleen isyyslain uudistamistarpeita. Muistion tekijän näkemyksen mukaan lain pääperiaatteet ovat monilta osin säilyttäneet ajanmukaisuutensa. Lainsäädännön ajantasaistamiseksi muistiossa esitetään kuitenkin useita aineellisoikeudellisia ja menettelyllisiä muutoksia.

8.7.2011

**Publikationens
titel** Bedömningspromemoria om behovet att revidera lagen om faderskap

Författare lagstiftningsrådet Markku Helin

**Justitieministeri-
ets publikation** 37/2011
Utredningar och anvisning-
ar

OSKARI nummer OM 1/41/2011 **HARE nummer** OM018:00/2011

ISSN-L 1798-7067
ISSN (PDF) 1798-7067
ISBN (PDF) 978-952-259-144-9

URN URN:ISBN:978-952-259-144-9
Permanent adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-144-9>

**Sak- och
nyckelord** faderskap, familjerätt

Referat I promemorian presenteras bakgrunden till och bedöms behovet att revidera lagen om faderskap som trädde i kraft åt 1976. Enligt författaren av promemorian är lagens huvudsakliga principer för det mesta fortfarande tidsenliga. För att modernisera lagstiftningen föreslås i promemorian dock flera materiellrättsliga och förfarandemässiga ändringar.

SISÄLLYS

1	Johdanto	9
2	Isyyden toteaminen avioliiton perusteella	11
2.1	Nykytila	11
2.2	Arvio	11
3	Isyyden selvittäminen	13
3.1	Nykytila	13
3.2	Arvio	14
3.2.1	Isyyden selvittämisen käyttöalan rajaaminen lapsen syntyperän mukaan	15
3.2.2	Isyyden selvittämisen käyttöalan rajaaminen lapsen iän perusteella	16
3.2.3	Äidin vastustuksen merkitys	16
4	Isyyden vahvistaminen tunnustamisella	17
4.1	Nykytila	17
4.2	Arvio	18
4.2.1	Tunnustamisen välttämättömyysperiaate	18
4.2.2	Tunnustamisen voimaansaattaminen	19
4.2.3	Tunnustamisen ajankohta	19
4.2.4	Tunnustaminen lapsen kuoltua	20
5	Isyyden vahvistaminen tuomioistuimen päätöksellä	21
5.1	Nykytila	21
5.2	Arvio	22
5.2.1	Miehen kanneoikeus	22
5.2.2	Isyyden vahvistaminen, kun mies on kuollut ennen lapsen syntymää	23
5.2.3	Isyyden vahvistamiseksi vaadittava näyttö	23
5.2.4	Oikeudenkäyntimenettely	24

6	Isyyden riitauttaminen	25
6.1	Nykytila	25
6.2	Arvio	27
6.2.1	Isänä itseään pitävän mahdollisuus riitauttaa aviomiehen isyys	28
6.2.2	Isyyden kumoamiskanteen nostamisen rajoitukset	30
6.2.3	Isyyden kumoamiseksi vaadittava näyttö	30
6.2.4	Oikeudenkäyntimenettelyä koskevat säännökset	31
6.2.5	Oikeudenkäynnissä vahvistetun isyyden riitauttaminen	31
7	Isyyslain siirtymäsäännökset	32
7.1	Nykytila	32
7.1.1	Ihmisoikeusvalitus 17038/04	32
7.1.2	Ihmisoikeusvalitus 36498/05	33
7.2	Arvio	34
8	Äitiyteen liittyviä kysymyksiä	36
8.1	Nykytila	36
8.2	Arvio	36
9	Isyysasioissa käytettävät lomakkeet	38
10	Tiivistelmä	39

1 Johdanto

Isyyslaki (700/1975) vahvistettiin 5.9.1975 ja saatettiin voimaan isyyslain voimaantulosta annetulla lailla (701/1975) lokakuun alusta 1976. Lain tavoitteena oli edistää lasten yhdenvertaisuutta poistamalla lainsäädännöstä sellaiset säännökset, jotka asettivat lapset syntyperän perusteella eriarvoiseen asemaan. Tämä tarkoitti erityisesti avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten oikeudellisen aseman muuttumista. Aikaisemman lain mukaan isyys avioliiton ulkopuolella syntyneeseen lapseen nähden voitiin vahvistaa vain, jos mies halusi tunnustaa lapsen. Isyyslain mukaan isyys on aina vahvistettavissa, jos polveutumisesta voidaan esittää näyttö.

Isyyslaki ei sitä vastoin tuonut merkittäviä muutoksia avioliitossa syntyneiden lasten asemaan, sillä sitä koskevat säännökset siirrettiin lakiin pääosin muuttamattomina avioliitosta syntyperästä annetusta laista (409/1957).

Isyyslakiin on sen voimassaolon aikana tehty joitakin merkittäviä muutoksia. Vuonna 1980 annetulla lailla (351/1980) rajoitettiin isyyden toteamista suoraan avioliiton perusteella (nk. isyysolettama) siten, että puolisoiden avioeron jälkeen syntynyt lapsi ei enää kuulunut isyysolettaman piiriin. Samassa yhteydessä tehtiin mahdolliseksi aviomiehen isyyden kumoaminen kannetta nostamatta tapauksissa, joissa toinen mies aviopuolisoiden suostumuksella tunnusti lapsen. Vuonna 2002 isyyden tunnustamisen hyväksyminen siirrettiin käräjäoikeuksilta maistraateille (L 959/2006). Vuonna 2006 annetulla lailla säänneltiin isyyden määräytyminen tilanteessa, jossa lapsen äidille on annettu hedelmöityshoitolaissa (1237/2006) tarkoitettua hedelmöityshoitoa. Vuonna 2009 isyyslakiin lisättiin uusi 7 luku (1016/2009), joka sisältää isyyttä koskevat kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvat säännökset. Näistä muutoksista huolimatta useimmat isyyslain säännökset ovat yhä alkuperäisessä muodossaan.

Isyyslain ajanmukaisuuden arviointi on tarpeen, koska lain säätämisen jälkeen on tapahtunut monia muutoksia, jotka vaikuttavat lain soveltamiseen. Näitä ovat erityisesti avioliiton ulkopuolisen syntyvyyden lisääntyminen, avoliittojen yleistyminen, isyystutkimusmenetelmien kehittyminen ja muutokset oikeudenkäyntiä koskevissa säännöksissä. Myös Suomen sitoutuminen Euroopan ihmisoikeussopimukseen (SopS 19/1990) on merkittävä lainsäädäntöympäristön muutos.

Isyyslain säätämisen aikaan vuonna 1975 avioliiton ulkopuolella syntyi 10,1 % lapsista. Vuonna 2009 avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten osuus oli 40,9 %.¹ Avoliittojen voimakas yleistyminen on johtanut siihen, että avioliiton ulkopuolella syntyvä lapsi tulee tavallisesti erilaiseen perhetilanteeseen kuin 1970-luvulla. Hän syntyy useimmiten avoliittoperheeseen, jossa äidin kumppani on lapsen biologinen isä ja halukas tunnustamaan isyytensä. Lain säätämisaikaan tilanne oli toinen. Avioliiton ulkopuolella lapsen saaneet naiset olivat tavallisesti nk. yksinäisiä äitejä, eikä mies ollut aina halukas selvittämään asiaa.

¹ Suomen tilastollinen vuosikirja 2010 taulukko 86.

Lääketieteellinen näyttö lapsen ja miehen välisestä sukulaisuussuhteesta hankittiin isyyslain säätämisen aikaan lähinnä veriryhmien periytyviä ominaisuuksia koskevilla tutkimuksilla. Niiden ohella olivat jossakin määrin käytössä nk. oikeusantropologiset tutkimukset, jotka perustuivat miehen, lapsen ja äidin ulkoisten ominaisuuksien vertailuun. Näiden menetelmien poissuljentateho oli melko alhainen, mikä tarkoitti sitä, että iso joukko miehistä, jotka eivät tulleet kysymykseen lapsen isänä, ei saanut tutkimuksessa poissuljentaa. Periytymistä koskevan näytön epävarmuutta jouduttiin vähentämään prosessuaalisin keinoin, esimerkiksi säätämällä näyttövaatimus kaksiportaiseksi siten, että periytymistä koskevan näytön ohella vaadittiin myös näyttö makaamisesta, ja edellyttämällä, että kaikki miehet, jotka olivat sopivaan aikaan maanneet äidin, oli haastettava vastaajiksi isyyden vahvistamista koskevaan oikeudenkäyntiin.

Kun DNA-tutkimukset tulivat käyttöön 1990-luvulla, mahdollisuuden saada näyttöä periytymisestä paranivat huomattavasti. Tutkimusten poissuljentateho on nykyisin huomattavan korkea, jolloin nk. väärä mies saa lähes aina poissuljennan. Jos poissuljentaa ei saada, isyyden todistusvoima eli todennäköisyys sille, että tutkittu mies on lapsen isä, on tavallisesti huomattavan korkea siihen todistusvoiman arvoon verrattuna, jonka tutkimukseen satunnaisesti poimittu mies saisi. Isyys voidaan siten DNA-tutkimusten avulla selvittää lähes varmuutta lähestyvällä todennäköisyydellä, mikä antaa aiheen selvittää isyyslaissa olevien prosessioikeudellisten säännösten tarpeellisuutta. Selvitystarvetta aiheuttaa myös se, että siviiliprosessia koskevat oikeudenkäymiskaaren säännökset ovat suurelta osin muuttuneet isyyslain säätämisen jälkeen. Isyyslain erityissäännökset ovat tämänkin vuoksi saattaneet käydä osittain tarpeettomiksi.

Kun Suomi sitoutui Euroopan ihmisoikeussopimukseen, tehtiin arvio sopimusmääräysten suhteesta Suomen lainsäädäntöön.² Siinä ei havaittu, että ihmisoikeussopimuksen velvoitteiden ja Suomen isyyslainsäädännön välillä olisi ristiriitaa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on tämän jälkeen antanut monia ratkaisuja isyyskysymyksistä. Isyyslain ajanmukaisuutta on tarpeen arvioida myös näiden ratkaisujen valossa.

Vuonna 2010 ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin kahdessa Suomea vastaan antamassaan ratkaisussa todennut, että isyyslain voimaannpanosta annetun lain (701/1975) 7 §:n 2 momenttia on tulkittu tavalla, joka loukkasi valittajan oikeutta perhe- ja yksityiselämän suojaan. Muistiossa tarkastellaan tämän vuoksi myös mainitun isyyslain siirtymäsäännöksen muutostarvetta.

Muistion lopuksi tarkastellaan lyhyesti äitiyteen liittyviä kysymyksiä. Nämä kysymykset ovat menettäneet aikaisemman selkeytensä sen jälkeen, kun eräissä maissa on hyväksytty sijaissynnyttäjän käyttäminen tai tehty mahdolliseksi se, että nainen, joka elää parisuhteessa toisen naisen kanssa, voi yhteisymmärryksessä kumppaninsa kanssa hankkia lapsen inseminaation tai muun hedelmöityshoidon avulla.

² Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus Suomen näkökulmasta. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1988.

2 Isyyden toteaminen avioliiton perusteella

2.1 Nykytila

Isyyslain 2 §:n mukaan aviomies on lapsen isä, kun lapsi on syntynyt avioliiton aikana, toisin sanoen vihkimisen jälkeen ja ennen kuin avioliitto on purkautunut. Jos avioliitto purkautuu miehen kuoleman vuoksi, isyysolettaman ala on edellä mainittua laajempi. Aviomies on näissä tapauksissa lapsen isä myös tapauksissa, joissa lapsi on syntynyt sellaiseen aikaan avioliiton purkautumisen jälkeen, että lapsi on voinut tulla siitetyksi avioliiton aikana.

Väestötietoviranomaisten käytännössä lapsen on katsottu voineen tulla siitetyksi avioliiton aikana, jos miehen kuolemasta lapsen syntyessä ei ole kulunut enempää kuin 10 kuukautta. Toisaalta isyyttä ei ole väestötietoviranomaisten käytännössä todettu avioliiton perusteella, vaikka avioliitto olisi päättynyt miehen kuolemaan vähemmän kuin 10 kuukautta ennen lapsen syntymää, jos avioliitto oli niin lyhytaikainen, että se ei ollut voimassa vielä 10 kuukautta ennen lapsen syntymää. Tämä tulkinta perustuu ajatukseen, että lasta ei ole tällöin voitu siittää avioliiton aikana. Äidin on kuitenkin sallittu esittävän näyttöä siitä, että raskaus on kestänyt tätä lyhyemmän ajan ja että lapsi on siten voitu siittää avioliiton aikana.

Isyyslain 2 §:ssä on säännös myös sen tilanteen varalle, että lapsi on voinut tulla siitetyksi avioliiton aikana, mutta äiti on miehensä kuoltua mennyt ennen lapsen syntymää uuteen avioliittoon. Näissä tapauksissa jälkimmäinen aviomies on lapsen isä.

Isyysolettama supistettiin nykyiseen laajuuteensa vuonna 1980. Sitä aikaisemmin aviomies todettiin lapsen isäksi, vaikka lapsi oli syntynyt puolisoiden avioeron jälkeen, jos lapsi oli syntynyt sellaiseen aikaan, että hänet oli voitu siittää avioliiton aikana.

2.2 Arvio

Yhteiselämä avioliittoa solmimatta eli avoliitto on nykyään tavanomainen yhteiselämän muoto. Tämän vuoksi julkisuudessa nousee ajoittain esille kysymys, eikö isyysolettama voisi koskea avoliitossakin syntyneitä lapsia. Ajatuksen toteuttaminen ei kuitenkaan vaikuta mahdolliselta. Avoliiton alkamisen ja päättymisen ajankohdat eivät ole sillä tavoin yksiselitteisiä kuin ne ovat avioliitossa. Avoliitto ei myöskään ole samalla tavoin julkinen suhde kuin avioliitto, josta puoliset saavat todistuksen ja joka merkitään väestötietojärjestelmään. Jos avoliitto ja isyys oletettaisiin pelkästään sillä perusteella, että mies ja nainen väestötietojärjestelmän tietojen mukaan asuvat samassa osoitteessa, tapahtuisi virheitä, joita jouduttaisiin myöhemmin korjaamaan. Isyyden toteaminen tällä perusteella kuulematta äitiä ja miestä ei siten vaikuta mahdolliselta. Jos kuuleminen ja sen pohjalta tehtävä päätös ovat tarpeen isyyden toteamiseksi, on siirrytty pois isyysolettaman piiristä ja menetetty ne edut, joita isyysolettaman käyttö tuo mukanaan.

On siten perusteltua, että isyysolettama kytketään nykyiseen tapaan vain äidin avioliittoon. Mitä tulee isyysolettaman nykyiseen laajuuteen, vuonna 1980 toteutettu supistus vaikuttaa yhä perustellulta. Jos lapsi syntyy puolisoien avioeron jälkeen, yleisen elämäkokemuksen perusteella on syytä olettaa, ettei aviomies tavallisesti ole lapsen isä, joten oletama vastaa todellisuutta paremmin kuin päinvastainen vaihtoehto. Tutkimustietoa asiasta ei ymmärrettävistä syistä ole.

Voidaan kysyä, onko isyysolettama liian laaja sikäli, että vasta avioeropäätöksen tulo lainvoimaiseksi ennen lapsen syntymää estää isyyden toteamisen avioliiton perusteella. Myös niissä tapauksissa, joissa avioeroasia on vireillä lapsen syntyessä tai joissa puolisot ovat avioeroa hakematta lopettaneet yhteiselämänsä ja muuttaneet erilleen, miehen isyys saattaa olla epäilyksenalainen. Toisaalta nämä seikat eivät näy väestötietojärjestelmästä, joten niiden käyttäminen isyysolettaman rajaamisessa tekisi säännöksestä hyvin vaikeasti sovellettavan. Käytännössä äitiä ja miestä olisi kuultava mainituista seikoista, jolloin kysymys ei enää olisi isyyden toteamisesta suoraan lain nojalla.

Nykyisen isyysolettaman toimivuudesta voidaan tehdä päätelmiä myös tarkastelemalla tuomioistuinten toimintaa koskevia tilastoja isyysasioissa. Tilastot eivät tue ajatusta, että isyysolettaman laajuus olisi ongelma. Käräjäoikeuksissa vuosittain loppuun käsiteltyjen isyyden kumoamisasioiden määrä on Tilastokeskuksesta saadun tiedon mukaan vuosina 2000 - 2010 vaihdellut 68 ja 98 asian välillä. Tilastot eivät kerro, moniko isyyden kumoamiskanteista kävisi tarpeettomaksi, jos isyysolettaman alasta rajattaisiin edellä mainitut tapaukset. Määrä on joka tapauksessa erittäin pieni verrattuna siihen, että joka vuosi noin 36.000 lapsen isyys todetaan avioliiton perusteella.

Yksittäistapauksissa, joissa on täysin selvää, ettei aviomies voi olla lapsen isä, isyyden toteaminen äidin avioliiton perusteella vaikeuttaa jossakin määrin sitä, että lapsi saa isäkseen biologisen vanhempansa. Näin käy esimerkiksi silloin, kun avioliitossa oleva nainen saapuu Suomeen turvapaikanhakijana ilman miestänsä ja tulee täällä raskaaksi. Lapsen biologista isää, joka kenties on halukas tunnustamaan isyytensä, ei tällöin voida vahvistaa isäksi ennen kuin aviomiehen isyys on kumottu. Asia on näin, vaikka miehen isyys olisi DNA-tutkimuksen avulla todettu. Isyysolettaman laajuuden supistaminen ei kuitenkaan ole oikea tapa ratkaista ongelma, vaan tulisi huolehtia siitä, että aviomiehen isyys kumotaan, minkä jälkeen isyyden tunnustaminen käy mahdolliseksi. Äidin tulisi saada riittävästi apua isyyden kumoamista koskevan asian hoitamiseksi. Lisäksi olisi huolehdittava siitä, että isyyden kumoamista koskeva asia voidaan ratkaista, vaikka kutsua oikeudenkäyntiin ei voida antaa hänelle tiedoksi sen vuoksi, että miehen olinpaikka on tuntematon.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisussa Kroon v. Alankomaat 27.10.1994 valittajan oikeutta perhe- ja yksityiselämän suojaan katsottiin loukatun, kun aviomiehen olo kateissa esti aviomiehen isyyden kumoamisen ja samalla sen, että lapsen biologinen isä, jolla oli perheside lapseen, olisi voitu vahvistaa lapsen isäksi.

Vaikka isyyslain 2 §:ään ei liity laajempia muutostarpeita, olisi kuitenkin aihetta selvittää sitä, onko isyyden toteaminen avioliiton perusteella asianmukaisesti rajattu tilanteissa, joissa aviomies on kuollut ennen lapsen syntymää. Isyyslain 2 §:ssä ei normaalisti anneta merkitystä sille, onko lapsi siitetty avioliiton aikana, vaan ratkaisevaa on lapsen syntyminen avioliiton aikana. Aviomies merkitään lapsen isäksi, vaikka avioliitto olisi solmittu vain kuukautta ennen lapsen syntymää. Näin tehdään siinäkin tapauksessa, että lapsen äiti olisi ajankohtana, jolloin lapsi siitettiin, ollut avioliitossa toisen miehen kanssa. Kun avioliitto on miehen kuoleman vuoksi purkautunut ennen lapsen syntymää, kysymys, oliko lapsi siitetty avioliiton aikana, muodostuu sitä vastoin ratkaisevaksi. Tästä seuraa, että isyyttä ei näissä tapauksissa voida todeta avioliiton perusteella, jos avioliitto solmittiin niin lähellä lapsen syntymää, ettei lasta ole voitu siittää avioliiton aikana. Tämä vaikuttaa epäjohdonmukaiselta.³

3 Isyyden selvittäminen

3.1 Nykytila

Isyyden selvittämisen tarkoituksena on hankkia sellainen näyttö isyydestä, jonka nojalla avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen isyys voidaan vahvistaa joko tunnustamisella tai tuomioistuimen päätöksellä (5 §). Isyyden selvittämisestä huolehtii yleensä äidin kotikunnan lastenvalvoja, mutta myös muun kunnan lastenvalvoja voi joissakin tapauksissa olla toimivaltainen (6 §). Isyyden selvittäminen käynnistyy viran puolesta sen jälkeen, kun lastenvalvoja on väestötietojärjestelmästä saanut tiedon avioliiton ulkopuolella syntyneestä lapsesta.

Isyyslain mukaan lastenvalvojan on ensiksi kutsuttava äiti nk. alkuneuvotteluun, jossa äidille selostetaan mm. isyyden vahvistamisen vaikutuksia ja merkitystä. Neuvottelun päätteeksi lastenvalvojan on tiedusteltava äidiltä, haluaako hän, että lastenvalvoja huolehtii isyyden selvittämisestä. Jos äiti kirjallisesti ilmoittaa lastenvalvojalle vastustavansa isyyden selvittämistä ja lapsi on äitinsä huollossa tai hoidettavana, lastenvalvoja ei saa aloittaa tai jatkaa isyyden selvittämistä (8.2 §). Isyyden selvittäminen on kuitenkin toimitettava, jos mies, joka katsoo olevansa lapsen isä, on tunnustanut isyytensä.

Isyyttä selvittäessään lastenvalvojan on hankittava isyyden vahvistamista varten tarvittavat tiedot äidiltä ja muilta henkilöiltä, jotka voivat antaa asiassa merkittäviä tietoja (9 §). Äiti, joka haluaa lastenvalvojan huolehtivan isyyden selvittämisestä, on velvollinen

³ Hallituksen esityksessä, jonka pohjalta isyyslain 2 § sai nykyisen muotonsa, ei selvitetä kysymystä, miksi lapsen tulee olla siitetty avioliiton aikana, jos avioliitto on päätynyt miehen kuolemaan, mutta muussa tapauksessa ei. On mahdollista, että kysymys ei ole tietoisesta ratkaisusta, vaan pikemminkin siitä, että säännökselle ei ole löydetty tarkoitettua muotoilua. Ks. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi isyyslain muuttamisesta, HE 162/1979 vp s. 5-6. Vrt. Ruotsin FB 1:1. Sen mukaan aviomies on lapsen isä, jos lapsi on syntynyt sellaiseen aikaan miehen kuoleman jälkeen, että lapsi on voitu siittää sitä ennen. Säännös osoittaa, ettei asiassa ole merkitystä sillä, ovatko äiti ja mies olleet avioliitossa jo silloin, kun lapsi siitettiin.

antamaan totuudenmukaiset tiedot lastenvalvojalle kaikista seikoista, jotka ovat tarpeen isyyden selvittämiseksi. Äidin tulee erityisesti ilmoittaa ne miehet, joiden kanssa hän on ollut sukupuoliyhdyntänsä lapsen siittämisaikana (10 §). Lastenvalvoja voi selvitystä toimittaessaan hankkia myös lääketieteellistä selvitystä, esimerkiksi tilata oikeusgeneettisen isyystutkimuksen lapsesta, äidistä ja miehestä. Tällainen tutkimus voidaan isyyden selvittämisen yhteydessä tehdä vain sen suostumuksella, josta näyte on tarkoitus ottaa (11.3 §). Pakkokeinojen käyttö näytteen saamiseksi on mahdollista vasta, kun isyyden vahvistamisasia on vireillä tuomioistuimessa.

Isyyden selvittämisestä on lastenvalvojan laadittava pöytäkirja, johon on merkittävä kaikki ne tiedot, joilla on merkitystä isyyden vahvistamisen kannalta (14 §). Se muodostaa pohjan isyyden vahvistamista koskeville toimenpiteille. Jos lastenvalvoja katsoo, että miehen isyys on tullut näytetyksi toteen, hänen tulee varata miehelle tilaisuus tunnustaa isyytensä (12 §). Jos tunnustamista ei saada, asia etenee isyyden vahvistamista koskevaan oikeudenkäyntiin, jossa isyyden selvittämisestä huolehtinut lastenvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa.

Joskus voi osoittautua, ettei isyyden vahvistamista varten ole saatavissa riittäviä tietoja. Sosiaalilautakunta voi silloin lastenvalvojan esityksestä päättää, että isyyden selvittäminen keskeytetään. Myöhemmin voidaan päättää selvityksen jatkamisesta, jos tilanne on muuttunut niin, että isyyden vahvistamiseksi on mahdollista saada riittävästi tietoa (13 §).

Millaiseksi isyyden selvittäminen käytännössä muodostuu, riippuu paljolti siitä, millaisessa perhetilanteessa lapsi ja hänen äitinsä elävät. Jos lapsen äiti elää avoliitossa miehen kanssa, joka on halukas tunnustamaan lapsen, yksi käynti kunnan sosiaalivirastossa saattaa riittää isyyden selvittämispöytäkirjan laatimiseksi ja isyyden tunnustamiseksi.

3.2 Arvio

Isyyden selvittämisen perusajatukset ovat edelleen ajanmukaiset. On tärkeää, että isyyden selvittäminen käynnistyy viranomaisaloitteisesti, jotta asian hoitaminen ei jää riippumaan äidin ja miehen aktiivisuudesta. On myös luontevaa, että isyyden selvittämistä huolehditaan kuntien sosiaalitoimessa, jolle monet lasta koskevat perusluonteiset asiat, kuten lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevien sopimusten vahvistaminen ja lastensuojelutyö on uskottu. Nämä toiminnot tukevat toinen toisiaan.

3.2.1 Isyyden selvittämisen käyttöalan rajaaminen lapsen syntyperän mukaan

Isyyden selvittäminen on nykyisin käytettävissä ainoastaan isyyden vahvistamiseksi, kun lapsi on syntynyt avioliiton ulkopuolella. Jos isyys on todettu äidin avioliiton perusteella, mutta isyysolettama ei vastaa biologista totuutta, aviopuolisoiden on huolehdittava itse asiantilan korjaamisesta. Tämä tapahtuu siten, että jompikumpi aviopuolisoista nostaa isyyden kumoamiskanteen toista puolisoa ja lasta vastaan. Jos osapuolet haluavat ennen kanteen nostamista selvittää asiaa DNA-tutkimuksen avulla, heidän on maksettava sen kulut itse eikä lastenvalvoja heitä muutoinkaan auta. Isyyden selvittäminen käynnistyy näissä tapauksissa lastenvalvojan toimesta vain, jos toinen mies tunnustaa lapsen. Tällöin lastenvalvoja voi tilata DNA-tutkimuksen osapuolten suostuessa tutkimukseen, jolloin sen kustannukset maksaa yhteiskunta (L oikeusgeneettisestä isyydetutkimuksesta 20 §).

Olisi harkittava isyyden selvittämisen käyttöalan laajentamista siten, että vanhemmat voisivat yhdessä pyytää yhdessä isyyden selvittämistä tapauksissa, joissa he pitävät avioliiton perusteella todettua isyyttä epävarmana tai epätodennäköisenä. Jos lastenvalvoja saamansa selvityksen nojalla katsoisi aviomiehen isyyden epävarmaksi, hän voisi tilata DNA-tutkimuksen, jolloin yhteiskunta maksaisi sen kustannukset. Tämänkaltaisen sääntely tunnetaan nykyisin Tanskan lainsäädännössä (børnelov). Se edistäisi asian nopeaa selvittämistä ja olisi siten lapsen edun mukaista. Jotta isyydestä epävarmoja vanhempia kannustettaisiin asian nopeaan selvittämiseen, mahdollisuus pyytää isyyden selvittämistä olisi kytkettävä lapsen syntymästä alkavaan lyhyeen määräaikaan.

Isyyden selvittämisen käyttöalan laajentaminen lisäisi jossakin määrin lastenvalvojen työmäärää. Yhteiskunnan maksamien DNA-tutkimusten määrä saattaisi myös hiukan lisääntyä. Toisaalta näin voitaisiin hälventää epävarmuus lapsen syntyperästä, mikä vaikuttaisi myönteisesti lapsen ja isän välisen suhteen kehittymiseen ja parantaisi isän sitoutumista niihin velvoitteisiin, joita vastuu lapsen huollosta ja elatuksesta tuovat mukanaan. Samalla vähennettäisiin riskiä siitä, että kysymys isyydestä nousee esille myöhemmin, jolloin isyyden kumoaminen ja siitä johtuva vakiintuneiden suhteiden rikkoutuminen aiheuttavat lapselle ja muille osapuolille enemmän tuskaa ja ahdistusta.

Jos isyyden selvittämisen alaa ehdotetuilla tavoin laajennetaan, olisi säädettävä myös isyysuhteen muuttamista koskevasta menettelystä niissä tapauksissa, joissa DNA-tutkimus osoittaa, ettei äidin aviomies ole lapsen isä. Nykyisen lain ratkaisuihin tukeuduttaessa väärä isyys saadaan kumotuksi siten, että toinen mies tunnustaa lapsen ja vanhemmat hyväksyvät tunnustamisen. Jos tunnustajaa ei löydy, vanhemman on ajettava isyyden kumoamiskannetta. Voidaan kysyä, onko isyyden kumoamiskanteen ajaminen tarpeen silloinkin, kun aviomies on saanut DNA-tutkimuksessa poissuljennan ja kumpikin vanhemmista pyytää isyyden kumoamista. Oikeusturvaintressiä, joka edellyttäisi asian käsittelemistä tuomioistuimessa, ei näissä tilanteissa näytä olevan. Sen vuoksi olisi harkittava sitä, että sosiaalilautakunta, maistraatti tai muu hallintoviranomainen voisi näissä tilanteissa kummankin vanhemman pyynnöstä päättää isyyden kumoamisesta. Niissä tilanteissa, joissa poissuljentaa ei ole saatu tai joissa vanhemmat ovat asiasta erimielisiä, asia jäisi nykyiseen tapaan käräjäoikeuden ratkaistavaksi.

3.2.2 Isyyden selvittämisen käyttöalan rajaaminen lapsen iän perusteella

Isyyden selvittämisen käyttöala on nykyisin rajattu myös lapsen iän perusteella. Lastenvalvoja toimittaa isyyslain mukaan isyyden selvittämisen yleensä vain silloin, kun lapsi ei ole täyttänyt 15 vuotta (5.2 §). Tästä poiketaan vain, jos mies haluaa tunnustaa isyytensä, jolloin isyyden selvittäminen toimitetaan lapsen iästä riippumatta (43 §). Laissa omaksuttua ratkaisua perusteltiin hallituksen esityksessä sillä, että lastenvalvojan palvelut oli tarpeen keskittää sille ryhmälle, jonka on erityisesti katsottava olevan sen neuvonnan ja tuen tarpeessa, jota isyyden selvittämisen yhteydessä voidaan antaa.⁴ Ei kuitenkaan ole helppoa ymmärtää, miksi mies, joka haluaa tunnustaa lapsen, olisi suuremman avun ja tuen tarpeessa kuin lapsi, joka saatuaan 15 vuotta täytettyään oikeuden itse käyttää puhevaltaansa pyrkii saamaan selville isänsä, mistä äiti ei ole aikoinaan huolehtinut. Sen vuoksi olisi harkittava ikärajan poistamista. Vaihtoehtoisesti tulisi harkita ikärajan nostamista esimerkiksi 18 tai 20 vuoteen.

3.2.3 Äidin vastustuksen merkitys

Lastenvalvojan on nykyisin luovuttava isyyden selvittämisestä, jos äiti jonka huollossa tai hoidossa lapsi on vastustaa kirjallisesti isyyden selvittämistä. Äidillä on siten määräysvaltaa sen osalta, voidaanko isyys vahvistaa, jos ei ilmaannu miestä, joka haluaa tunnustaa isyytensä. Isyyden arvostus on isyyslain säätämisen ajoista kasvanut. Lapsen kannalta pidetään tärkeänä, että lapsi saa isän. Lapsen oikeuksien sopimuksen (SopS 60/1991) 7 artiklan mukaan lapsella on, jos mahdollista, oikeus tietää vanhempansa ja olla heidän hoidettavanaan.

Edellä mainituista syistä olisi tarpeen harkita, onko äidin määräysvalta isyyden selvittämisessä liiallinen ja tulisiko isyyden selvittäminen toteuttaa äidin tahdosta riippumatta. Äidillä saattaa olla omalta kannaltaan perusteltuja syitä vastustaa isyyden selvittämistä ja olla paljastamatta miehen henkilöllisyyttä. Näin voi olla esimerkiksi silloin, jos hän on tullut raskaaksi raiskauksesta tai inestisestä suhteesta. Syyt voivat olla myös itsekkäitä ja perustua esimerkiksi haluun saada kokonaan oma lapsi, johon nähden isä ei tule koskaan esittämään vaatimuksia. Asiaa arvioitaessa on otettava huomioon myös käytännön näkökohdat. Jos äiti ei suostu yhteistoimintaan lastenvalvojan kanssa eikä tunnustamiseen halukasta miestä ole tiedossa, lastenvalvojan on käytännössä hyvin vaikeaa hankkia isyydestä sellaisia tietoja, joiden nojalla isyys voitaisiin vahvistaa.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta saatujen tilastotietojen mukaan vuosina 2000 – 2009 on vuosittain vahvistettu 21.400 – 23.770 isyyttä. Keskeytettyjä isyyden selvityksiä on samalla aikavälillä ollut vuosittain 883 – 995 kappaletta. Näistä valtaosa eli vuosittain 674 -751 keskeyttämisspätöstä on perustunut siihen, että äiti on ilmoittanut vastustavansa isyyden selvittämistä. Äidin vastustus on siten myötävaikuttavana tekijänä siihen, että yli 1 % kustakin ikäluokasta jää vaille isää.

⁴ Hallituksen esitys Eduskunnalle lapsen asemaa koskevan lainsäädännön uudistamisesta HE 90/ 1974 vp. s. 14.

4 Isyyden vahvistaminen tunnustamisella

4.1 Nykytila

Isyys voidaan vahvistaa miehen suorittaman isyyden tunnustamisen perusteella, jos lapsi on syntynyt avioliiton ulkopuolella. Jos lapsi on syntynyt avioliitossa, isyys voidaan vahvistaa ja aviomiehen isyys kumota toisen miehen suorittaman tunnustamisen perusteella, jos äiti ja aviomies hyväksyvät tunnustamisen (16 a §). Äidin hyväksyminen ei muissa tapauksissa ole tarpeen, mutta äitiä on kuultava tunnustamisen johdosta (17 §). Lapsen hyväksyminen tunnustamiselle tarvitaan kaikissa niissä tapauksissa, joissa lapsi on täysivaltainen tai joissa alaikäinen lapsi voi itse käyttää puhevaltaansa henkilöään koskevissa asioissa oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1.2 §:n mukaan (16 §). Lapsen antama hyväksyminen on siten käytännössä tarpeen aina, kun lapsi on täyttänyt 15 vuotta.

Isyyden tunnustaminen on nk. korostetusti henkilökohtainen oikeustoimi. Miehen lakimääräinen edustaja tai miehen valtuuttama henkilö ei voi pätevästi antaa tunnustamislausumaa tämän puolesta. Tunnustamislausumaa annettaessa noudatetaan nk. välittömyysperiaatetta. Isyytensä tunnustavan miehen on henkilökohtaisesti annettava tunnustamislausuma tunnustamisen vastaanottajalle, joita ovat lastenvalvoja, henkikirjoittaja tai julkinen notaari. Tunnustamislausumaa ei voida antaa esimerkiksi toimittamalla lausuman sisältämä asiakirja vastaanottajalle postitse tai lähetin välityksellä.

Isyyden tunnustamista ei voida toimittaa ennen lapsen syntymää (15.4 §). Hallituksen esityksessä tätä ratkaisua on perusteltu sillä, että miehellä tulee olla tunnustamislauseman antaessaan mahdollisuus saada tietoonsa ne seikat, joiden perusteella isyyuskysymystä voidaan arvioida. Saman lainkohdan mukaan isyyttä ei myöskään voida tunnustaa lapsen kuoleman jälkeen. Tätä on perusteltu sillä, että tunnustaminen on tarkoitettu ensi sijassa lapsen etujen ja oikeuksien suojaamiseksi. Jos tunnustaminen olisi mahdollista kuoleman jälkeenkin, tunnustamista voitaisiin käyttää hyväksi esimerkiksi perintöoikeuden perustuvien taloudellisten etujen saavuttamiseksi.

Ennen kuin tunnustaminen saavuttaa oikeusvaikutuksensa, viranomaisen on tutkittava että tunnustaminen vastaa biologista totuutta. Viranomaisen tutkimisvelvollisuus perustuu osaltaan siihen, ettei ihmisillä ole valtaa sopia sukulaisuussuhteiden purkamisesta tai perustamisesta tosiasiallisesti vallitsevien sukulaisuussuhteiden vastaisesti. Valvomalla tunnustamisen oikeellisuutta pyritään myös suojaamaan lasten etuja ja estämään tunnustamisen käyttö hylättäviin tarkoituksiin, kuten perintöoikeudellisten tai lapseksiottamista koskevien säännösten kiertämiseksi.⁵ Virheiden välttämistä valvonnan avulla on pidetty tärkeänä myös sen vuoksi, että virheellisesti vahvistetun oikeustilan ilmitulo myöhemmin ja vallinneen oikeustilan kumoaminen tulee aiheuttamaan osapuolille huomattavaa haittaa, taloudellisia menetyksiä ja kärsimystä.

⁵ Ks. HE 90/1974 vp. s. 19-20.

Laissa säädetään näistä syistä erityisestä menettelystä tunnustamisen voimaansaattamiseksi. Kun mies on tunnustanut isyytensä, lastenvalvojan tulee lähettää tunnustamisasiakirjat ja isyyden selvittämisestä laadittu pöytäkirja toimivaltaiselle maistraatille, joka ratkaisee tunnustamisen hyväksymistä koskevan asian (20 §). Maistraatin tutkimisvelvollisuus rajoittuu edellä mainittuun asiakirjaselvitykseen. Ellei siitä ilmenevien tietojen valossa ole aiheellista olettaa, että tunnustaminen ei vastaa biologista totuutta, tunnustaminen on hyväksyttävä, jos se on tapahtunut laissa edellytetyin muodoin ja muuten virheettömästi. Jos asiakirjat ovat puutteelliset, maistraatin tulee kehottaa lastenvalvojaa huolehtimaan puutteiden ja virheiden korjaamisesta.

Isyys on tunnustamisella vahvistettu, kun maistraatti on hyväksynyt tunnustamisen (20.4 §).

4.2 Arvio

siitä, että tunnustaminen Isyyden tunnustamisen pääperiaatteet, tunnustamisen korostettu henkilökohtaisuus, välittömyysperiaate ja ajatus, että viranomaisen tulee valvoa tunnustamisen oikeellisuutta, ovat edelleen säilyttäneet ajanmukaisuutensa. Tapaukset, joissa ”väärä” mies tunnustaa isyyden, voidaan niiden avulla pitää vähäisinä. Tämä on tärkeää, kun otetaan huomioon isyyteen liittyvät oikeusvaikutukset ja isyyden merkitys lapselle sekä jälkikäteen tapahtuvaan virheiden korjaamiseen liittyvät ongelmat.

4.2.1 Tunnustamisen välittömyysperiaate

Se, että tunnustamislausuma on annettava viranomaisen edessä, aiheuttaa viranomaisille työtä ja miehelle matkustamista. Tilanteissa, joissa äiti on pitempään elänyt yhdessä miehen kanssa ja joissa tunnustaminen koskee perheen toista tai useampaa lasta, virheellisen tunnustamisen riski ei merkittävästi kasvaisi, vaikka tunnustamislausuma voitaisiin lähettää lastenvalvojalle postitse, lähetin välityksellä tai mahdollisesti jopa sähköisesti. Tällaisessa tilanteessa myöskään isyyden selvittäminen ei välttämättä edellytä sitä, että lastenvalvoja tapaa osapuolet henkilökohtaisesti.

Toisaalta lastenvalvojan on vaikea tietää, onko perheen tilanne edellä selostetun kaltainen, jollei kysymys ole perheestä, joka on muutoinkin kunnan sosiaalitoimen asiakkaana. Kirjallinen menettely ei myöskään varmuudella vähentäisi viranomaisen työmäärää, sillä osapuolten itsenäisesti laatimissa asiakirjoissa tulisi esiintymään puutteita, joita olisi korjattava asiakirjan täydentämisestä koskevin pyynnöin. Miehen kannalta matkustaminen viranomaisen luo ei yleensä ole kohtuutonta, sillä kysymys on sekä lapsen että miehen kannalta tärkeästä ja kertaluonteisesta toimenpiteestä. Jos isyyden tunnustaminen toimitetaan lastenvalvojan luona, samalla voidaan sopia lapsen huollosta sekä tarvittaessa tapaamisoikeudesta ja elatuksesta. Näiden sopimusten laatiminen edellyttää yleensä sitä, että lastenvalvojan luona asioidaan henkilökohtaisesti.

Vaikka välittömyysperiaatteesta ei edes edellä mainituissa tapauksissa ole syytä yleisesti luopua, olisi kuitenkin harkittava sitä, että tunnustamislausuman vastaanottava viranomainen tai viranomainen, jolle tunnustamisen hyväksyminen kuuluu, voisi yksittäistä-

pauksissa hyväksyä tunnustamisen, vaikka tunnustamislausumaa ei ole annettu viranomaisen edessä. Hyväksyminen olisi mahdollista tapauksissa, joissa viranomaisen on isyyden selvittämisen yhteydessä kertyneen aineiston tai muun selvityksen nojalla vakuuttunut vastaa aineellista totuutta. Hyväksymismahdollisuutta voitaisiin käyttää esimerkiksi tilanteissa, joissa mies asuu ulkomailla eikä hänen asuinpaikkavaltiossaan ole sellaista Suomen ulkomaanedustustoa, jossa tunnustamislausuma voitaisiin antaa.

4.2.2 Tunnustamisen voimaansaattaminen

Tunnustamisen voimaansaattaminen vaatii nykyisin vähintään kahden viranomaisen panna. Lastenvalvoja toimittaa isyyden selvittäminen, vastaanottaa isyyden tunnustamisen, suorittaa tunnustamiseen liittyvät kuulemiset ja toimittaa niistä kertyneet asiakirjat maistraatille tunnustamisen voimaansaattamista varten. Tämän jälkeen maistraatti tarkistaa, että tunnustaminen on tapahtunut ja siihen liittyvät kuulemiset on suoritettu ja ettei asiakirjaselvityksen perusteella ole aihetta olettaa, että isyytensä tunnustanut mies ei ole lapsen isä. Näiden edellytysten täytyessä maistraatin on hyväksyttävä tunnustaminen. Kahden viranomaisen käyttäminen lisää jossakin määrin työmäärää isyyden tunnustamista koskevista asioista. Asioiden vaatima työmäärä on voimakkaasti kasvanut tunnustamisten määrän lisääntymisen myötä isyyslain voimassaolon aikana. Toisaalta vaikeita asioita, joissa kysymys hankitun näytön riittävydestä on epäselvä, on aiempaa suhteellisesti vähemmän, koska useimmat lapset syntyvät äidin eläessä avoliitossa.

Edellä mainituista syistä olisi harkittava, voitaisiinko tunnustaminen ainakin yksinkertaisimmissa tilanteissa vahvistaa sosiaaliviranomaisen päätöksellä. Tällaisia voisivat olla tilanteet, joissa äiti ja mies asuivat lapsen siittämisen aikaan ja asuvat edelleen yhteisessä taloudessa eikä selvityksen perusteella ole aihetta epäillä, että toinen mies olisi isä. Sosiaaliviranomaisten ratkaistavaksi soveltuvat tapaukset voitaneen määritellä muullakin tavoin, mutta jos päädytään toimivallan jakamiseen, jaon tulisi perustua selkeään kriteeriin, jotta vältetään toimivaltaristiriidoilta.

Tunnustamisen hyväksyminen siirrettiin maistraateille käräjäoikeuksista vuonna 2002. Uuden lain valmistelun yhteydessä olisi tarpeen arvioida, onko tämä ratkaisu ollut onnistunut. Erityisesti olisi arvioitava sitä, ovatko tunnustamisten hyväksymistehtävä ja maistraatin tehtävä väestötietojärjestelmän ylläpitäjänä luontevasti yhteen sovitettavissa. Pyrittäessä toteuttamaan lapsen etua on yleensä perusteltua, että isyyskysymys selvitetään ja isyys vahvistetaan, vaikka ei olekaan luotettavaa selvitystä siitä, että mies on ilmoittanut viranomaisille saman nimen, jota hänestä käytetään alkuperävaltiossaan. Väestötietojärjestelmän luotettavuuden kannalta tekaistun nimen kirjaaminen järjestelmään voi kuitenkin olla ongelmallista. Tällöin syntyy kysymys siitä, kykeneekö tunnustamisen hyväksymistä harkitseva viranomaisen harkitsemaan asiaa ennen muuta lapsen edun kannalta, jos hän samalla vastaa väestötietojen luotettavuudesta.

4.2.3 Tunnustamisen ajankohta

Tunnustamislausumaa ei nykyisin voida antaa ennen lapsen syntymää. Yleensä tähän ei olekaan tarvetta. On kuitenkin tilanteita, joissa mies sairastuu vakavasti kumppaninsa

ollessa raskaana tai saa komennuksen tehtävään, esimerkiksi rauhanturvatehtävään, johon liittyy huomattavia riskejä. Tunnustamalla lapsen ennakoita mies voisi järjestää lapsen aseman siltä varalta, että riski toteutuu ja tunnustaminen lapsen syntymän jälkeen ei ole mahdollista. Tällaisen tunnustamisen hyväksyminen helpottaisi huomattavasti sellaisen äidin asemaa, joka riskin toteuduttua haluaa järjestää isyyskysymyksen. Nykyisen lain mukaan äiti joutuu ajamaan isyyden vahvistamiskannetta miehen oikeudenomistajia vastaan. Jos tunnustaminen ennen lapsen syntymää hyväksytään, toimintavelvollisuus siirtyisi miehen oikeudenomistajille. He voisivat ajaa isyyden kumoamiskannetta katsoessaan tunnustamisen vääräksi.

Kun isyys tunnustetaan ennen lapsen syntymää, mies ei ole voinut tehdä havaintoja lapsesta eikä arvioida niiden perusteella kysymystä isyydestään. Tällöin lisääntyy riski siitä, että tunnustaminen ei vastaa biologista totuutta. Tämä ei kuitenkaan näyttäisi olevan riittävä peruste torjua ennakkollista tunnustamista. Isyyden selvittäminen toimitettaisiin näissäkin tapauksissa vasta lapsen syntymän jälkeen. Tunnustamisen oikeellisuutta voitaisiin tällöin selvittää muun muassa kuulemalla miestä tai hänen oikeudenomistajiaan ja hankkimalla tarvittaessa muuta selvitystä.

4.2.4 Tunnustaminen lapsen kuoltua

Isyyttä ei nykyisin voida tunnustaa myöskään lapsen kuoleman jälkeen. Tätä ratkaisua on perusteltu sillä, että tunnustaminen lapsen kuoleman jälkeen ei ole enää lapsen etua palveleva toimenpide ja että tunnustamisen salliminen mahdollistaisi tunnustamisen käytön sille vieraisiin tavoitteisiin, kuten perintöoikeudellisten etujen saavuttamiseen. Tämä perustelu vaikuttaa edelleen asianmukaiselta. Ei varmaankaan pidettäisi oikeudenmukaisena sitä, että mies, joka ei ole lapsen eläessä pitänyt tähän yhteyttä, voisi lapsen kuoltua ja saatuaan tietää lapsen vaurastuneen päästä osalliseksi häneltä jääneestä perinnöstä tunnustamalla hänet. Toisaalta nykyinen säännös on koettu kohtuuttoman ankaraksi tilanteissa, joissa kysymys on pienestä lapsesta ja tilanteesta, jossa mies ei ole ehtinyt tunnustaa isyyttään ennen lapsen ehkä yllättävää kuolemaa. Tällaisissa tilanteissa äiti ja hänen avopuolisonsa pitävät usein tärkeänä sitä, että lasta pidettäisiin virallisesti heidän yhteisenä lapsenaan. Sen vuoksi olisi tarpeen selvittää, voidaanko nämä ristiriitaiset näkökohdat sovittaa siten, että tunnustamista ei voitaisi käyttää sille vieraisiin taloudellisiin tarkoituksiin.

EIT:n ratkaisussa *Znamenskaya v. Venäjä* 2.6.2005 ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaa katsottiin rikotun, kun tuomioistuimet jättivät tutkimatta äidin vaatimuksen hänen kuolleenä syntyneen lapsensa isästä tehdyn väestörekisterimerkinnän muuttamisesta. Tapaus ei suoraan koske tässä jaksossa käsiteltyä tilannetta. Se on kuitenkin huomion arvoinen sikäli, että äidin intressin saada kuolleenä syntyneeltä lasta koskeva tieto oikaistuksi katsottiin kuuluvan yksityiselämän suojan piiriin. On mahdollista, että miehellä tai äidillä katsottaisiin olevan vastaavanlainen suoja nauttiva intressi siihen, että elävänä syntyneen, mutta sittemmin kuolleen lapsen väestörekisteritiedoissa on isää koskeva merkintä ja että se on oikea.

5 Isyyden vahvistaminen tuomioistuimen päätöksellä

5.1 Nykytila

Jos isyyttä ei ole todettu avioliiton perusteella eikä vahvistettu tunnustamisella, isyys voidaan vahvistaa tuomioistuimen päätöksellä. Isyyskannetta voi ajaa lapsi (22 §), jolloin lapsen puhevaltaa käyttää yleensä isyyden selvittämisestä huolehtinut lastenvalvoja (24 §). Myös mies voi ajaa isyyden vahvistamiskannetta, mutta ainoastaan siinä tapauksessa, että lastenvalvoja ei ole vahvistanut isyyden tunnustamista, koska on ollut aihetta epäillä, ettei mies ole lapsen isä (22.2 §). Miehen on nostettava kanne vuoden kuluessa saatuaan tietää maistraatin päätöksestä.

Jos kantajana on lapsi, vastaajana on mies. Jos kysymykseen tulevia miehiä on useampia, heidät on haastettava vastaajiksi samaan oikeudenkäyntiin (26.1 §). Jos mies tai joku miehistä on kuollut, hänen oikeudenomistajansa on haastettava vastaajiksi. Jos kantajana on mies, vastaajana on lapsi. Lapsen puhevaltaa voi tällöinkin käyttää lastenvalvoja.

Isyyskanteen hyväksymisen edellytykset ovat erilaiset siitä riippuen, onko kysymys nk. normaalista vai hedelmöityshoidon seurauksena tapahtuneesta lisääntymisestä. Ensiksi mainitussa tapauksessa tuomioistuimen on vahvistettava miehen olevan lapsen isä, jos on selvitetty että mies on ollut äidin kanssa sukupuoliyhdyntässä lapsen siittämisaikana ja voidaan pitää todistettuna, että mies on siittänyt lapsen. Isyys voidaan vahvistaa myös, jos osoitetaan että miehen siittiöitä on muutoin, esimerkiksi nk. kotinseminaation keinoin käytetty naisen hedelmöittämiseen ja että lapsi on tästä syntynyt (3.2 §). Näyttövaatimus on siten kaksiosainen: tarvitaan näyttö sekä sukupuoliyhdyntästä tai siittiöiden viemisestä naiseen muutoin että biologisesta polveutumisesta.

Isyydestä hedelmöityshoidon tuloksena syntyneeseen lapseen nähden säädetään isyyslain 3 a §:ssä. Sen mukaan, jos äidille on annettu hedelmöityshoitoa ja voidaan pitää todistettuna, että lapsi on syntynyt hoidon tuloksena, lapsen isäksi on vahvistettava mies, joka yhteisymmärryksessä äidin kanssa antoi suostumuksensa hoitoon. Jos hoitoa on annettu naiselle yksin, isäksi on vahvistettava mies, jonka siittiöitä on käytetty hoidossa, jos hän on antanut hedelmöityshoitolain 16.2 §:ssä tarkoitetun suostumuksen isyyden vahvistamiseen. Ensiksi mainitussa tapauksessa isyys perustuu siten miehen antamaan hoitosuostumukseen, jälkimmäisessä puolestaan biologiseen polveutumiseen ja miehen suostumiseen siihen, että isyys vahvistetaan. Mainittuja säännöksiä sovelletaan kuitenkin vain, jos isyyttä ei isyyslain 2 §:n mukaisesti todeta äidin avioliiton perusteella.

Isyyslaissa on lukuisia säännöksiä isyyden vahvistamisasian käsittelystä tuomioistuimessa. Erityissäännöksinä ne syrjäyttävät oikeudenkäymiskaaren yleiset säännökset tai pyrkivät täydentämään niitä. Näitä säännöksiä on mm. vastaajaksi haastamisesta (26 §), isyyden selvittämisestä laaditun pöytäkirjan tiedoksiannosta (27 §), kanteen peruuttamisesta yhden vastaajan osalta (29 §), näytön hankkimisesta (30 §), isyyttä koskevan tuomion lainvoimaiseksi tulosta (31 §), oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta (32 §) ja muutoksenhaun käsittelystä (33 §).

5.2 Arvio

5.2.1 Miehen kanneoikeus

Miehen mahdollisuus vaatia isyytensä vahvistamista tuomioistuimessa on nykyisin hyvin rajoitettu. Hän voi panna kanteen vireille ainoastaan, jos hän on tunnustanut lapsen ja tunnustaminen on jätetty vahvistamatta, koska on nähty olevan aihetta olettaa, ettei mies ole lapsen isä. Kanneoikeuden rajoittamisella on ilmeisesti tähdätty siihen, että isyyden tunnustaminen säilyisi ensisijaisena isyyden vahvistamisen keinona tilanteissa, joissa mies haluaa saada isyytensä vahvistetuksi. Kanneajan rajoittamisella on puolestaan tavoiteltu sitä, että mies ei voisi pitkään pitää äitiä ja lasta epävarmuudessa siitä, tullaanko kanne nostamaan.

Nämä näkökohdat ovat edelleen merkittäviä. Toisaalta miehen kanneoikeuden rajoittaminen aiheuttaa ongelmia tilanteessa, jossa mies on halukas tunnustamaan lapsen, mutta haluaisi ennen lapsen tunnustamista varmistua siitä, että kysymys on todella hänen lapsestaan. DNA-tutkimus voidaan tässä vaiheessa tehdä vain kaikkien osapuolten suostumuksella, joten miehellä ei ole keinoa päästä eteenpäin, jos äiti vastustaa tutkimusta eikä salli näytteen ottamista lapsesta.

Näistä syistä olisi harkittava, miten DNA-tutkimuksen toimittaminen voitaisiin näissä tilanteissa varmistaa. Kysymykseen tulee lähinnä kaksi mahdollisuutta. Ensimmäinen mahdollisuus olisi antaa miehelle oikeus vaatia tuomioistuimessa, että lapsi ja äiti velvoitetaan tutkimusnäytteen antamiseen. Velvoitteen asettamista pyydetäisiin tällöin itsenäisenä asiana, toisin sanoen ilman että oikeudenkäynnissä vaaditaan isyyden vahvistamista. Jotta vältettäisiin kiusamieliset hakemukset, vaatimukseen suostumisen edellytykseksi olisi asetettava, että isyyden selvittämisestä laadittu pöytäkirja osoittaa tutkimuksen tekemisen olevan perusteltua. Toinen mahdollisuus olisi, että miehelle annettaisiin mahdollisuus isyyskanteen nostamiseen sen jälkeen, kun lastenvalvoja on tilannut DNA-tutkimuksen eikä äiti lyhyehkössä määräajassa ole osoittanut, että näyte on lapsesta ja hänestä otettu. Jotta mies ei voisi pitää muita osapuolia pitkään epävarmuudessa sen osalta, nostetaanko kanne, kanneoikeudelle olisi asetettava lyhyehkö määräaika.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei näytä antaneen ratkaisuja siitä, millä tavoin isänä itseään pitävän miehen pääsy tuomioistuimeen tulisi järjestää. Muun muassa ratkaisun Rozanski v. Puola 18.5.2006 valossa on kuitenkin selvää, että

jos miehen ja lapsen välillä on ollut perhe-elämää, miehellä tulee lähtökohtaisesti olla mahdollisuus saada kysymys isyydestä tuomioistuimen arvioitavaksi. Tätä oikeutta voidaan kuitenkin rajoittaa ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan 2 kohdan nojalla.

5.2.2 Isyyden vahvistaminen, kun mies on kuollut ennen lapsen syntymää

Jos mies on kuollut ennen lapsen syntymää, isyys joudutaan nykyisin vahvistamaan nostamalla kanne miehen oikeudenomistajia vastaan. Näin joudutaan menettelemään siitä riippumatta, miten miehen oikeudenomistajat suhtautuvat asiaan. Nykyisin, kun näyte voidaan oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta säädetyn lain 16 §:n mukaisesti ottaa vainajasta, isyydestä saadaan usein niin vahva näyttö, ettei asia sen jälkeen ole riittävä. Sen vuoksi olisi harkittava, voitaisiinko isyys vahvistaa sosiaaliviranomaisen tai maistraatin päätöksellä tilanteissa, joissa DNA-tutkimus on tehty, lastenvalvoja pitää isyyttä selvitettyinä ja kaikki miehen oikeudenomistajat suostuvat isyyden vahvistamiseen tällä tavoin. Oikeudenkäynti olisi tarpeen vain, jos suostumusta ei ole saatu tai jos joku oikeudenomistajista ei kykene sitä antamaan.

Muutos yksinkertaistaisi jossakin määrin isyyden vahvistamista mainituissa tilanteissa. Sen merkitys olisi kuitenkin sikäli rajallinen, että oikeudenkäyntikin voidaan näytöllisesti selvissä ja riidattomissa asioissa hoitaa yksinkertaisin menettelymuodoin ja ilman, että suullisen istunnon järjestäminen on tarpeen. Nykyisin muut kuin isyyden tunnustamiseen perustuvat isyyden vahvistamisasiat ratkaistaan tuomioistuimessa. Muutos merkitsisi poikkeamista tästä perusratkaisusta ja voisi tehdä lain nykyistä vaikeaselkoisemmaksi. Sen vuoksi kysymystä muutoksen tarpeellisuudesta on syytä tarkemmin pohtia lainvalmistelun yhteydessä.

5.2.3 Isyyden vahvistamiseksi vaadittava näyttö

Tapauksissa, joissa lapsi on saanut alkunsa muutoin kuin äidille annetun hedelmöityshoidon seurauksena, isyyden vahvistamiseksi vaaditaan isyylain 3 §:n mukaan näyttöä kahdesta eri seikasta, nimittäin äidin ja miehen sopivaan aikaan tapahtuneesta sukupuoliyhdyntästä tai miehen siittiöiden viemisestä naiseen muulla tavoin ja siitä, että lapsi on biologisesti miehen lapsi. Ensiksi mainittu niin sanottu makaamisnäyttö oli tärkeä aikana, jolloin isyystutkimusmenetelmät olivat nykyisiin verrattuina kehittymättömät ja menetelmien poissuljentateho oli huono. Jos tuhannet tai vielä lukuisammat satunnaisesti tutkimukseen poimitut miehet eivät saaneet poissuljenta, oli miesten oikeusturvan kannalta välttämätöntä, että isyystutkimuksilla saatua näyttöä täydennettiin makaamista koskevalla näytöllä. Asian luonteen vuoksi sukupuoliyhdyntästä on kuitenkin vaikea saada vahvaa näyttöä. Sen vuoksi isyystutkimusmenetelmien kehittyessä heikkoa makaamisnäyttöä alettiin käytännössä kompensoida sillä, että polveutumista koskeva näyttö oli vahva. Korkein oikeus hyväksyi tämän käytännön ratkaisuisaan KKO 1979 II 18 ja KKO 1983 II 164.

Isyystutkimusten kehittyminen on perusteltua ottaa huomioon muotoiltaan säännöksiä, jotka koskevat isyyden vahvistamisasiassa vaadittavaa näyttöä. Isyystutkimusmenetelmien nykyisessä vaiheessa näytön saaminen on vain harvoin ongelma. Toisaalta on otettava huomioon se, että DNA-tutkimusta ei aina ole käytettävissä. Näin voi käydä esimerkiksi silloin, kun mies asuu sellaisessa vieraassa valtiossa, joka ei osallistu kansainväliseen yhteistyöhön todisteiden hankkimiseksi tai jonka lain mukaan vaadittava näyttö ei isyysasiassa voida ottaa ilman tutkittavan suostumusta. Isyysasia on tällöin voitava ratkaista vapaata näyttöharkintaa soveltaen.

5.2.4 Oikeudenkäyntimenettely

Oikeudenkäyntimenettelyä koskevat isyyslain erityissäännökset on monessa tapauksessa otettu lakiin sen vuoksi, että tuonaikaiset isyystutkimusmenetelmät sitä edellyttivät. Lain 26 §:ssä ilmaistaan nk. monimiesperiaate, jonka mukaan kaikki isänä kysymykseen tulevat miehet on haastettava samaan oikeudenkäyntiin. Tämä oli tärkeää, koska isyystutkimusten poissuljentateho oli huono. Kun kaikki miehet saatiin isyystutkimukseen, isyyden nk. todistusvoimaa eli isyyden tilastollista todennäköisyyttä voitiin verrata niiden miesten osalta, jotka eivät saaneet poissuljentaa. Ilman isäehdokkaiden tyhjentävää vertailua tulos jäi epävarmaksi, koska oli mahdollista, että tutkimuksen ulkopuolelle jäänyt makaaja saisi korkeamman isyyden todistusvoiman kuin tutkimukseen kutsutut. Tarpeeseen pitää kaikki kysymykseen tulevat miehet oikeudenkäynnissä mukana perustuvat myös erityissäännökset siitä, millä edellytyksillä kanteesta voidaan jonkun osalta luopua (29 §) ja miten muutoksenhakutuomioistuimen on meneteltävä, jos ilmenee, että mies, joka ei ole jutussa asianosainen, tulee kysymykseen lapsen isänä (33 §).

Isyyslain 20.2 §:ssä on säännös, jonka mukaan asianosaisia tai heidän edustajiaan ei saa kuulla totuusvakuutuksen nojalla. Totuusvakuutuksen kieltä perustuu siihen, että haluttiin saada muuttumaan ennen isyyslakia vallinnut käytäntö, jonka mukaan näytön jäätyä epävarmaksi äidin annettiin totuusvakuutuksen nojalla kertoa, mitä asiassa oli tapahtunut. Tuomioistuimen ratkaisu perustettiin tämän jälkeen äidin kertomukseen. Totuusvakuutuksen paluusta isyysoikeudenkäynteihin ei nykyisin ole vaaraa, vaikka kysymys totuusvakuutuksen käyttämisestä jätettäisiin oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 61 -63 §:ssä olevien yleisten säännösten varaan. Isyyslaissa on myös sellaisia oikeudenkäyntiä koskevia säännöksiä, jotka on myöhemmin otettu asiallisesti samansisältöisinä oikeudenkäymiskaareen. Näitä ovat esimerkiksi säännökset isyyttä koskevan tuomion lainvoimaisuudesta (31 §) ja oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta (32 §). Lain uudistamisen yhteydessä tämänkaltaiset säännökset voidaan poistaa.

6 Isyyden riitauttaminen

6.1 Nykytila

Isyys voidaan isyytensä kumoamisella säädetyin tavoin kumota, jos isyys on todettu äidin avioliiton perusteella tai se on vahvistettu isyyden tunnustamisella. Aviomiehen isyys voidaan kumota joko tuomioistuimen päätöksellä tai niin, että toinen mies tunnustaa lapsen (isyys kumoava tunnustaminen). Jos isyys on vahvistettu tunnustamisella, isyys voidaan kumota vain kanteella tuomioistuimessa.

Mahdollisuus aviomiehen isyyden kumoavaan tunnustamiseen otettiin isyyslakiin vuonna 1980. Jotta isyys voitaisiin vahvistaa tällaisen tunnustamisen perusteella, sekä äidin että aviomiehen on hyväksyttävä tunnustaminen (16 a §). Myös lapsen on hyväksyttävä tunnustaminen, jos hän on täyttänyt 15 vuotta (16 §). Toinen mies ei siten voi rikkoa avioliittoon perustuvaa aviomiehen isyysolehtamaa muutoin kuin kaikkien osapuolten suostumuksella. Jos tunnustamiselle saadaan tarvittavat suostumukset ja maistraatti hyväksyy tunnustamisen, aviomiehen isyys kumoutuu samalla (34.4 §).

Tunnustamisen hyväksyminen on nk. korostetusti henkilökohtainen oikeustoimi. Jos äiti tai mies on kuollut tai ei tilansa vuoksi kykene ymmärtämään hyväksymisen merkitystä, isyys voidaan kumota ainoastaan tuomioistuimen päätöksellä.⁶ Isyytensä tunnustaneella ei ole oikeutta nostaa isyyden kumoamiskannetta, joten hänen mahdollisuutensa saada isyytensä vahvistetuksi riippuvat tällöin siitä, kumotaanko aviomiehen isyys jonkun kanneoikeutetun kanteesta.

Isyyden kumoamiskanteen voivat nostaa lapsi, aviomies tai äiti (35 §). Mies voi kuitenkin lapsen syntymän jälkeen luopua kanneoikeudestaan selittämällä lapsen isyyslain 35.4 §:ssä tarkoitettulla tavalla omakseen. Kanne nostetaan muita kanneoikeutettuja vastaan (38 §). Aviomiehen ja äidin on pantava kanne vireille kahden vuoden kuluessa lapsen syntymästä. Jos aviomiehellä tai äidillä on ollut laillinen este tai hän osoittaa muun erittäin painavan syyn, minkä vuoksi kannetta ei ole aikaisemmin nostettu, hän voi panna kanteen vireille määräajan kuluttuakin. Erittäin painavana syynä on oikeuskäytännössä pidetty erityisesti sitä, että aihe epäillä isyyden paikkansapitävyyttä on syntynyt vasta kanneajan umpeuduttua. Oikeuskäytännön mukaan kanne on tällöin tullut nostaa ripeästi sen jälkeen, kun epäily on syntynyt.⁷

Lapsi voi itse käyttää kanneoikeuttaan vasta täytettyään 15 vuotta. Tämä on synnyttänyt kysymyksen, voidaanko tätä nuoremmalle lapselle määrätä edunvalvoja kanteen ajamista varten. Korkein oikeus on ratkaisussa KKO 2002:13 katsonut, että edunvalvoja voidaan määrätä lapsen edun sitä edellyttäessä. Korkeimman oikeuden mukaan yleensä lapsen olisi kuitenkin saatava harkita asia itse sen jälkeen, kun hän voi käyttää itse asiassa puhevaltaansa.

⁶ Ks. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi isyyslain muuttamisesta HE 162/1979 vp. s. 8.

⁷ KKO 1978 II 148 ja KKO 1983 II 63.

Aviomiehen oikeudenomistajien kanneoikeudesta on säädetty erikseen (36 §). Lähtökohtana on, että oikeudenomistajilla on kanneoikeus vain jos miehellä oli kuollessaan oikeus kanteen nostamiseen. Oikeudenomistajien on nostettava kanne vuoden kuluessa miehen kuolemasta, tai jos miehellä oli kuollessaan käytettävissä pitempi kanneaika, tuon ajan kuluessa. Tapauksissa, joissa mies ei ole asunut pysyvästi lapsen kanssa, miehen oikeudenomistajat eivät kuitenkaan ole menettäneet kannevaltaansa ennen kuin vuoden kuluttua siitä, kun häneen on kohdistettu vaatimus, joka perustuu siihen, että aviomies on lapsen isä.

Isyyden kumoamiskanteen nostamista on rajoitettu kuoleman perusteella. Isyylain 37 §:n mukaan isyyden kumoamista koskevaa oikeudenkäyntiä ei voida panna vireille, jos lapsi on kuollut eikä myöskään jos sekä äiti että aviomies ovat kuolleet. Säännöksen tarkoituksena on ollut estää isyyden kumoamista koskevan kanteen nostaminen sellaisissa tapauksissa, joissa luotettavien todisteiden hankkiminen voi olla erittäin vaikeaa ja jolloin kanteen pääasiallisena perusteena ovat taloudelliset edut.

Isyyden kumoamiskanteen hyväksymisen edellytyksistä säädetään lain 34 §:ssä. Pääsäännön mukaan kantajan on esitettävä näyttö yhtäältä siitä, että äiti on ollut sukupuoliyhdyntä toisen miehen kanssa ja toisaalta siitä, että lapsi on tuolloin siitetty. Sukupuoliyhdyntään rinnastetaan toisen miehen siittiöiden vieminen naiseen muulla tavoin. Makaamisnäyttöä tai siihen rinnastuvaa näyttöä ei kuitenkaan vaadita, jos lapsen periytyvien ominaisuuksien tai muun seikan perusteella voidaan pitää todistettuna, ettei mies ole lapsen isä (34.1 §).

Kantajan todistamisvelvollisuus on edellä sanottua vähäisempi tilanteissa, joissa lapsi on siitetty ennen avioliittoa tai puolisoiden asuessa erillään välien rikkoutumisen vuoksi. Isyys on tällöin kumottava, jollei saateta todennäköiseksi, että puoliset ovat olleet keskenään sukupuoliyhdyntä tai että miehen siittiöitä on viety naiseen lapsen siittämisaikana. Jos vastaaja voi näyttää tämän, palataan lain 34.1 §:ssä säädettyihin edellytyksiin.

Edellä mainittuja isyyskanteen hyväksymisen edellytyksiä ei sellaisenaan sovelleta, jos äidille on annettu hedelmöityshoitoa. Niiden täyttymisestä huolimatta isyyttä ei voida kumota, jos lapsi on syntynyt hedelmöityshoidon tuloksena ja mies oli antanut suostumuksensa hedelmöityshoitoon. Isyyden kumoaminen edellyttää näissä tapauksissa joko näyttöä siitä, ettei mies ollut antanut suostumustaan tai siitä, ettei lapsi ollut syntynyt hedelmöityshoidon tuloksena.

Edellä selostettuja isyyden kumoamista koskevia säännöksiä ei sovelleta, jos isyys on vahvistettu tuomioistuimen päätöksellä. Sitä vastoin on mahdollista vaatia virheellisen tuomion purkamista oikeudenkäymiskaaren 31 luvun 7 §:n nojalla erityisesti sillä perusteella, että on löytynyt uusi todiste, johon ei aikaisemmassa oikeudenkäynnissä ole voitu vedota ja jonka esittäminen olisi johtanut todennäköisesti toiseen lopputulokseen. Hakemus tuomion purkamisesta on tehtävä vuoden kuluessa siitä päivästä, jona hakija sai tiedon hakemuksen perusteena olevasta seikasta (OK 31:10.1). Tuomion purkamista ei voida hakea sen jälkeen, kun viisi vuotta on kulunut siitä, kun tuomio sai lainvoiman, ellei hakemuksen tueksi esitetä erittäin painavia syitä.

6.2 Arvio

Isyyden kumoamista koskevien säännösten avulla pyritään turvaamaan se, että avioliittoon perustuvan isyyden toteamisen tai isyyden tunnustamisen tuottamat virheelliset lopputulokset voitaisiin jälkeenpäin korjata. Korjaamisen tapahduttua isyys voidaan vahvistaa uudelleen siten, että isyys vastaa biologista polveutumista. Isyyden kumoamissäännöksillä on myös toinen tavoite, vakiintuneiden isyysuhteiden suojaaminen ja isyyskysymykseen liittyvien epävarmuustekijöiden hälventäminen. Jälkimmäistä tavoitetta ilmentävät äidille ja miehelle asetetut lyhyet, tosin eivät aivan ehdottomat, kanneajat ja miehelle annettu mahdollisuus luopua oikeudesta isyyden kumoamiseen selittämällä lapsi omakseen. Sosiaalisen isyysuhteen suojaamisen tavoitetta ilmentää myös se, että isyyden kumoamista voivat vaatia vain lapsi, äiti ja isä. Esimerkiksi mies, joka katsoo olevansa lapsen oikea isä, ei voi ilman lapsen oikeudellisten vanhempien suostumusta saada muutosta aikaan isyysuhteesta. Myös lapsen suostumus vaaditaan, jos lapsi on täyttänyt 15 vuotta.

Kumpikin edellä mainituista tavoitteista, sekä virheellisten isyysuhteiden korjaamistavoite että perhe-elämän suojaamistavoite ovat säilyttäneet ajanmukaisuutensa. Toisaalta tavoitteet ovat keskenään ristiriitaisia, joten toinen estää toisen täysimääräistä toteuttamista. Arvioitaessa nykyisiä säännöksiä kysymys on siitä, onko tavoitteiden osalta löydetty oikeudenmukaisena pidettävä tasapaino. Miehen ja äidin kanneaikojen sääntely vaikuttaa edelleen asianmukaiselta. Se mahdollistaa virheiden korjaamisen, ja kanneaika on joustava tavalla, jota Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on eräissä ratkaisuisaan edellyttänyt. Varsinaisen kanneajan umpeuduttua on oikeuskäytännön mukaan kuitenkin toimittava nopeasti sen jälkeen, kun aihe epäillä isyyttä on syntynyt. Tämä on perusteltua, koska muutos on lapsen kannalta yleensä sitä dramaattisempi ja vahingollisempi mitä vakiintuneemmasta isyysuhteesta on kysymys. Samoin on perusteltua, että mies voi edelleen hälventää epävarmuuden siten, että hän tietoisena asiaan vaikuttavista seikoista selittää lapsen omakseen.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on antanut ratkaisuja tapauksista, joissa lyhyt ja joustamaton kanneaika on estänyt aviomiestä nostamasta isyyden kumoamiskannetta. Tapauksissa *Shofman v. Venäjä* 24.11.2005 ja *Mizzi v. Malta* 12.1.2006 kanneaika oli umpeutunut ennen kuin mies sai perustellun aiheen epäillä isyyttään. Kummassakin tapauksessa tuomioistuin katsoi sopimuksen 8 artiklaa loukatun.

Kysymys isänä itseään pitävän miehen oikeudesta riitauttaa aviomiehen isyys ansaitsee sitä vastoin uuden tarkastelun. Asiaa arvioidaan erikseen seuraavassa.

6.2.1 Isänä itseään pitävän mahdollisuus riitauttaa aviomiehen isyys

Isänä itseään pitävä mies ei nykyisin voi saada aviomiehen isyyttä kumotuksi, jos äiti ja aviomies eivät tähän suostu. Asia on näin siitä riippumatta, miten varmana toisen miehen isyyttä voidaan pitää. Sääntelyssä on siten korostettu sosiaalisen perheen ja sosiaalisen isyyden suojaamista biologisen isyyden asemesta.

Lapsen perhetilanne ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa ole samanlainen. Nykyisen sääntelyn konkreettinen vaikutus lapseen riippuu tilanteesta, jossa lapsi elää. Jos lapsi, äiti ja aviomies elävät perheenä ja lapsi pitää miestä isänään, kolmannen kanneoikeus olisi omiaan rikkomaan perhe-elämää. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan nojalla jokaisella on oikeus nauttia perhe-elämäänsä koskevaa kunnioitusta. Kolmannen kanneoikeus voisi olla ongelmallinen mainitun 8 artiklan kannalta. Myös sen tosiasialliset seuraukset olisivat arveluttavat. Pahimmillaan se rikkoisi lapselle tärkeän tosiasiallisen isäsuhteen ja koko perheen tuomatta mitään sen tilalle. Näin voisi käydä esimerkiksi silloin, kun aviomies ja isäksi itseään väittävä mies saavat kumpikin DNA-tutkimuksessa poissuljennan, jolloin paljastuu, että joku muu mies on lapsen isä tai että äidille on annettu hedelmöityshoitoa luovutetuilla siittiöillä.

Vaikka aviomies tällaisessa tilanteessa ilmoittaisi haluavansa pysyä lapsen isänä, vahinko olisi jo aiheutunut siitä, että perheen salaisuus on oikeudenkäynnissä kaivettu esille ja saatettu julkiseksi tai selvitetty sellainen lapsen alkuperään liittyvä seikka, jota vanhemmat eivät ole pitäneet aiheellisena tutkia.

Isäksi itseään väittävän miehen kanneoikeus voisi myös johtaa siihen, että kanne nostetaan kiusamielisesti esimerkiksi tarkoituksessa vahingoittaa äidin ja aviomiehen suhdetta tai jotta äidin menneisyydestä saataisiin esille äidille kiusallisia seikkoja. Kansanedustaja Kari Uotilan ym. lakialoitteessa LA 51/2009, joka koski toisen miehen kanneoikeutta, tätä riskiä pyrittiin vähentämään siten, että kanneoikeus olisi miehen asemesta lastenvalvojalla, joka päättäisi kanteen nostamisesta arvioituaan tapaukseen liittyviä olosuhteita. Kiusamielisten kanteiden riskiä voitaisiin tällä tavoin varmaankin vähentää. Toisaalta lastenvalvoja joutuisi erittäin vaikeaan harkintatilanteeseen, kun olisi ratkaistava, onko sosiaalisen isyyden kumoamiseen syytä ryhtyä. Etukäteen ei voida varmuudella arvioida, onko itseään isänä pitävä mies todella isä, joten virheitä sattuisi. Olisi myös hyvin vaikea arvioida, onko isyyden kumoamiskanteen nostaminen lapsen edun mukaista. Se voisi olla sitä joskus, jos lapsen ja äidin aviomiehen välille ei ole muodostunut perhesidettä. Sitä vastoin toimivan isyyden katkaiseminen vastoin isän tahtoa ja juridisen isyysuhteen vahvistaminen mieheen, johon lapsella ei ole sosiaalista sidettä, olisi päätös, jonka vain erittäin harvoin, jos koskaan, voidaan etukäteen arvioida olevan lapsen edun mukainen.

Tilanne voi olla toinen silloin, jos äidin ja aviomiehen välit ovat rikkoutuneet, aviomies ei asu eikä lapsen syntymän jälkeen ole asunut yhdessä lapsen kanssa eikä vanhemman ja lapsen suhdetta ole muutoinkaan muodostunut aviomiehen ja lapsen välille. Tällöin ei ole olemassa sellaista perhe-elämää, jonka suojaamiseksi isyyskanteen nostamista olisi rajoitettava. Lapsen edun mukaista voisi tällöin olla, että epävarmuus isyydestä hälvennetään selvittämällä, kuka on lapsen biologinen isä. Toisaalta puolisoitten välisen rikkou-

tuminen ja siitä aiheutuva erillään asuminen on sivulliselle vaikeasti selvitettävä tosiseikka, jota voi olla mahdoton näyttää toteen, jos äiti ja mies sen kiistävät. Ei vaikuta perustellulta, että mies voisi saadakseen muutoksen isyyskysymykseen vedota tällaiseen tosiseikkaan, jos hänellä ei itsellään ole ollut perhe-elämää lapsen kanssa, jolle hän haakee suojaa.

Lapsen isänä itseään pitävän miehen kanneoikeudelle saattaa sitä vastoin olla perusteita tilanteissa, joissa miehen ja lapsen välille on muodostunut perhe-elämää heti lapsen syntymän jälkeen. Näin voi olla silloin, kun äiti ei ole elänyt yhdessä aviomiehensä kanssa lapsen syntyessä, vaan on päinvastoin viettänyt yhteiselämää toisen miehen kanssa, joka haluaa selvittää isyyskysymyksen.

Nykyisin isyyskysymys saatetaan näissä tilanteissa biologista totuutta vastaavaksi yleensä niin, että mies tunnustaa isyytensä, minkä jälkeen äiti ja aviomies hyväksyvät tunnustamisen. Jos aviomies ei halua myötävaikuttaa asiaan, äiti voi nostaa isyyden kumoamiskanteen, jolloin mies voi tunnustaa isyytensä sen jälkeen, kun aviomiehen isyys on kanteesta kumottu. Miehen kanneoikeus muuttaisi siten käytännössä nykytilaa lähinnä vain silloin, kun äidillä ei ole halukkuutta myötävaikuttaa isyysuhteen muuttamiseen. Käytännössä kysymys on tilanteista, joissa äidin ja itseään isänä pitävän miehen välinen suhde on jo ehtinyt rikkoutua.

Vaikka kanneoikeuden antaminen miehelle ei siten turvaa lapselle eheää perhettä, miehen kanneoikeus voisi kuitenkin olla perusteltu sen vuoksi, että myös ilman avioliittoa syntynyttä perhe-elämää on ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan nojalla suojattava. Kanneoikeuden myöntäminen miehelle ei vaikuta aviomiehen kannalta kohtuuttomalta, jos se koskisi vain tilanteita, joissa aviomies ei ole viettänyt yhteiselämää äidin kanssa lapsen syntymän aikoihin ja joissa äiti on tuolloin elänyt yhdessä toisen miehen kanssa. Kanneoikeuden avulla toinen mies saisi suojaa perhe-elämälleen. Sellaista Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisua, josta tämä päätelmä voitaisiin suoraan johtaa, ei kuitenkaan ole. Ihmisoikeustuomioistuin on suhtautunut ymmärtäen ajatukseen, että sivulliset eivät voi rikkoa isyysoloitamaa. Näyttää kuitenkin mahdolliselta päätellä, että ihmisoikeustuomioistuimen mukaan oikean miehen vahvistamisen isäksi tulisi olla mahdollista, jos isyysoloitama ei lainkaan toteuta tarkoitettuja funktioitaan.

EIT:n ratkaisemassa tapauksessa *Nylund v. Suomi* 29.6.1999 valittaja väitti ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaa loukatun, koska tuomioistuimet jättivät tutkimatta hänen kanteensa. Siinä vaadittiin vahvistettavaksi, että hän oli isä lapselle, jonka äiti oli synnyttänyt ollessaan avioliitossa toisen miehen kanssa. EIT katsoi, ettei perhe-elämän loukkaamisesta ollut kysymys, koska valittajan ja lapsen välille ei katsottu muodostuneen perhe-elämää. Arvioidessaan, oliko valittajan yksityiselämän suojaa loukattu, EIT pohti sitä, oliko valittajan intressien ja yhteisön kilpailevien intressien välillä löydetty oikeudenmukainen tasapaino. EIT:n mukaan oli oikeusvarmuuteen ja perhesuhteiden turvaamiseen liittyviä perusteita sille, että valtiot sovelsivat yleistä presumptiota, jonka mukaan aviomiestä pidettiin vaimonsa lapsen isänä. Se piti oikeutettuna myös sitä, että painotetaan enemmän lapsen ja hänen perheensä intressejä kuin biologisen tosiseikan vahvistamista pyytävän henkilön intressejä. Siitä, että lapsella oli itse mahdollisuus päättää kanteen nostamisesta vasta 15 vuotta täytettyään, ei EIT:n mukaan seu-

rannut, että perheen ulkopuolisen henkilön kanne tulisi sallia. Päinvastoin sen salliminen johtaisi siihen, että lapsen oman päätöksen tekeminen tosiasiasa esitysi.

Tapauksessa Kroon v. Alankomaat 27.10.1994 valittaja katsoi, että oli rikottu perhe-elämän suojaa, kun avioliitossa syntyneen lapsen isyydestä tehty merkintä esti biologista isää tunnustamasta lastaan ja kun isyyden kumoamista saattoi vaatia vain aviomies, joka oli tietymättömissä. EIT katsoi, että valittajan ja lapsen välille oli muodostunut suhde, jota voitiin pitää perhe-elämänä. EIT katsoi perhe-elämän suojan edellyttävän, että biologiselle ja sosiaaliselle todellisuudelle annetaan vahvempi merkitys kuin presumptiolle, joka oli ristiriidassa selvitettyjen tosiseikkojen ja osapuolten tahdon kanssa ilman, että kukaan olisi siitä hyötynyt. Sopimuksen 8 artiklaa oli siten tässä tapauksessa rikottu.

6.2.2 Isyyden kumoamiskanteen nostamisen rajoitukset

Isyyden kumoamiskannetta ei nykyisin voida nostaa, jos lapsi on kuollut tai jos sekä äiti että aviomies ovat kuolleet. Isyyslain 42 §:n mukaan näitä rajoituksia sovelletaan soveltuvin osin myös tunnustamisella vahvistetun isyyden kumoamiseen. Hallituksen esityksessä rajoitusta on perusteltu sillä, että luotettavien todisteiden hankkiminen olisi näissä tapauksissa erittäin vaikeaa. Nykyisin näin ei kaikissa tapauksissa ole asia, sillä oikeusgeneettinen isyystutkimus voidaan tehdä ottamalla DNA-näyte vainajasta tai käyttämällä tutkittavasta henkilöstä aiemmin otettua sellaista kudospäätettä, joka on tallella häntä hoitaneessa sairaalassa. Erityisesti vaikuttaa perusteettomalta, että vanhempien kuolema estää lasta ajamasta isyyden kumoamiskannetta. Näin on varsinkin tilanteissa, joissa lapsi isyyden kumoamisen jälkeen voisi saada isän siten, että toinen mies on halukas tunnustamaan lapsen ja oikeusgeneettinen isyystutkimus osoittaa hänen olevan lapsen isä. Kannerajoituksen poistamista olisi siten syytä harkita.

6.2.3 Isyyden kumoamiseksi vaadittava näyttö

Isyyslain 34 §:n säännös isyyden kumoamisen perusteista heijastaa säätämisaikansa tilannetta. Kun isyystutkimusten poissuljentateho oli huono, katsottiin asianmukaiseksi turvautua todistustaakkasääntöihin. Pykälän 2 momentin mukaan isyys voidaan kumota jo sillä perusteella, että lapsi oli siitetty ennen avioliittoa tai puolisoiden asuessa erillään välien rikkoutumisen vuoksi, jollei saatettu todennäköiseksi, että puolisoit olivat olleet sukupuoliyhdynnässä lapsen siittämisen aikana. Jos asiasta kyetään esittämään todennäköisyysnäyttöä, palataan soveltamaan pykälän 1 momentissa säänneltyjä perusteita. Nykyään todistustaakkasäännön soveltamista ei voida perustella, jos osapuolet saadaan DNA-tutkimukseen. Sen vuoksi olisi tarpeen harkita säännöksen kirjoittamista toisin. Isyyden kumoamisen tulisi kuitenkin vastaisuudessa olla mahdollista kokonaisarvion perusteella, sillä erityisesti kansainvälisissä tilanteissa DNA-tutkimusta ei voida aina suorittaa.

6.2.4 Oikeudenkäyntimenettelyä koskevat säännökset

Oikeudenkäyntimenettelyyn isyyden kumoamista koskevassa asiassa sovelletaan pääosin samoja säännöksiä, joita sovelletaan isyyden vahvistamisasiassa. Kuten edellä on todettu, nämä säännökset kaipaavat uudelleenarviointia mm. sen vuoksi, että isyystutkimusmenetelmät ovat parantuneet.

6.2.5 Oikeudenkäynnissä vahvistetun isyyden riitauttaminen

Jos isyys on vahvistettu oikeudenkäynnissä, isyyttä ei voida kumota isyyden kumoamiskanteesta, vaan on turvauduttava oikeudenkäymiskaaren 31 luvussa säädettyihin ylimääräisiin muutoksenhakukeinoihin. Käytännössä tulee kysymykseen tuomionpurun hakeminen sillä perusteella, että on saatu uusi todiste, jota ei aikaisemmassa oikeudenkäynnissä ole voitu esittää. Oikeussuojan antaminen tuomionpurun kautta johtaa siihen, että osapuolet ovat eri asemassa kuin riitautettaessa muulla tavoin todettu tai vahvistettu isyys. Lapsen mahdollisuus vaatia tuomion purkua on sidottu määräaikaan. Sitä vastoin isyyden kumoamiskanteen lapsi voi nostaa määräajoista riippumatta. Miehen ja äidin osalta tilanne on eräällä tavoin päinvastainen: he voivat esittää vaatimuksen tuomion purkamisesta viiden vuoden sisällä tuomion antamisesta, kun taas isyyden kumoamista heidän olisi vaadittava kahden vuoden kuluessa lapsen syntymästä. Toisaalta tuomion purkaminen on mahdollista vain, jos todistetta, johon vedotaan, ei ole aikaisemmassa oikeudenkäynnissä voitu esittää. Kun vaaditaan isyyden kumoamista, on sitä vastoin merkityksetöntä, mistä seikasta virhe johtui.

Voidaan kysyä, onko näille eroille olemassa perusteita. Lapsi- ja henkilöoikeudelliselta kannalta katsottuna virhe tulisi voida korjata samoin edellytyksin siitä riippumatta, millaisessa menettelyssä virhe syntyi. Sen vuoksi olisi perusteltua harkita, onko tarkoituksenmukaista, että isyyskysymyksen tultua ratkaistuksi tuomioistuimen päätöksellä sen oikaisemiseen sovelletaan päätöksen purkamista koskevia säännöksiä eikä yleisiä isyyden riitauttamista koskevia säännöksiä.

EIT:n ratkaisemassa tapauksessa Tavli v. Turkki 9.11.2006 lapsi oli syntynyt vuonna 1981 ja valittaja oli jo samana vuonna vaatinut isyyden kumoamista. Hän ei kuitenkaan onnistunut esittämään vaadittavaa näyttöä, minkä vuoksi kanne ei menestynyt. Vuonna 1997 tehty DNA testi osoitti, ettei valittaja voinut olla lapsen biologinen isä, jolloin valittaja vaati uutta oikeudenkäyntiä isyydestä. Vaatimus hylättiin sillä perusteella, että tieteen (= isyystutkimusmenetelmien) kehittymistä ei voitu pitää sellaisena ylivoimaisena esteenä, joka oikeuttaisi uuden oikeudenkäynnin. EIT katsoi, että oikeusvarmuusintressin ja valittajan intressin välillä ei ollut löydetty oikeudenmukaista tasapainoa, kun tieteen kehitystä ei ollut pidetty uuteen oikeudenkäyntiin oikeuttavana seikkana. Sopimuksen 8 artiklaa oli siten rikottu.

7 Isyyslain siirtymäsäännökset

7.1 Nykytila

Isyyslain voimaantuloon liittyneistä siirtymäkysymyksistä säädetään isyyslain voimaantulon annettussa laissa (701/1975). Siinä isyyslaki ulotettiin vähäisin poikkeuksin koskemaan myös lapsia, jotka olivat syntyneet ennen isyyslain voimaantuloa. Laista tehtiin toisin sanoen taannehtiva.⁸ Tämä merkitsi mm. sitä, että isyyden vahvistaminen miehen tahdosta riippumatta kävi mahdolliseksi ennen isyyslain voimaantuloa syntyneiden lasten osalta. Aikaisemman lain mukaan isyys voitiin vahvistaa vain miehen tunnustamisen perusteella.

Kun lapsi oli syntynyt ennen isyyslain voimaantuloa, isyyskanteen nostamiselle asetettiin kuitenkin määräaika. Lain 7.2 §:n mukaan isyyden vahvistamista koskeva kanne oli näissä tapauksissa pantava vireille viiden vuoden kuluessa lain voimaantulosta. Kanne ei lisäksi voitu nostaa, jos mies oli kuollut. Kanneajan tarkoituksena oli pakottaa lapsi tai hänen edustajansa tekemään päätöksensä isyyskanteen nostamisesta lyhyehkössä ajassa lain voimaantulosta. Näin tasapainotettiin lain taannehtivuutta. Miehen ja hänen oikeudenomistajiensa oikeusturvan sekä yleisen oikeusvarmuuden kannalta voidaan perustella sitä, ettei lainmuutoksen seurauksena taannehtivasti avautunut kannemahdollisuus ole avoinna rajoituksitta.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on vuonna 2010 antanut kaksi Suomea koskevaa ratkaisua isyyslain siirtymäsäännösten soveltamisesta. Ne koskivat sitä, oliko perhe- ja yksityiselämän suojaa koskevaa ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaa loukattu, kun isyyskanne oli hylätty edellä selostetun määräaikasäännön nojalla.

7.1.1 Ihmisoikeusvalitus 17038/04

Tapauksessa 17038/04 (Grönmark v. Suomi) valittaja oli syntynyt avioliiton ulkopuolella vuonna 1968 ja täytti siten 13 vuotta vuonna 1981, jolloin määräaika umpeutui. Isyyden vahvistamiskanne nostettiin vuonna 2000, ja asia päättyi muiden oikeusasteiden kautta korkeimpaan oikeuteen. Julkaistussa ratkaisussaan KKO 2003: 107 korkein oikeus hylkäsi kanteen isyyslain voimaantulon annettun lain 7.2 §:n nojalla.

Arvioidessaan, voitiinko kanteen hylkäämistä pitää ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan 2 kappaleen nojalla sallittuna, ihmisoikeustuomioistuin totesi, että rajoituksesta oli mainittu 2 kappaleessa edellytetyin tavoin säädetty lailla ja että määräajalla tavoiteltiin siinänsä hyväksyttävää tarkoitusta, oikeusvarmuutta. Sen mukaan oli kuitenkin tarpeen tutkia, olivatko määräajan luonne ja soveltamistapa yhteensopivia ihmisoikeussopimuk-

⁸ Isyyslain siirtymäsäännöksissä omaksutuista ratkaisuista ks. *Matti Savolainen*: Lapsen asemaa koskevan lainsäädännön siirtymäsäännökset I – III. *Defensor Legis* 1976 s. 93-125, 204-225 ja 292-304.

sen kanssa. Vastaus tähän riippui siitä, oliko ratkaisussa löydetty kilpailevien intressien välille asianmukainen tasapaino.

Kilpailevia intressejä olivat tuomioistuimen mukaan valittajan oikeus tietää alkuperänsä ja putatiivisen isän intressi saada suojaa vaatimuksilta, jotka ulottuvat useiden vuosien taakse. Lisäksi tuomioistuimen mukaan oli otettava huomioon putatiivisen isän perheen intressit ja yleinen oikeusvarmuusintressi.

Tuomioistuin ei ratkaisussaan erittele seikkoja, joista putatiivisen isän, hänen perheensä ja yleisen oikeusvarmuusintressin paino riippuu. Valaistusta ei saada esimerkiksi siihen, saako isyyskanteen hyväksymistä vastaan puhuva oikeusturvaintressi suuremman painoarvon nyt, jolloin kanneajan umpeutumista on kulunut lähes 30 vuotta, kuin se olisi saanut, jos kanne olisi nostettu aikaisemmin. Muutoinkaan tuomioistuin ei varsinaisesti punnitse valittajan intressejä muita intressejä vastaan, vaan keskittyy esittelemään seikkoja, joista valittajan intressin suuruus riippuu. Näitä ovat ratkaisun mukaan seuraavat:

- oliko valittaja tullut tietoiseksi biologisesta totuudesta ennen määräajan umpeutumista vai vasta sen jälkeen;
- oliko menetettyä määräaika ollut mahdollista palauttaa;
- voidaanko määräajasta poiketa, jos henkilö tulee tietoiseksi biologisesta totuudesta vasta määräajan umpeuduttua.

Puheena olevassa tapauksessa, jossa 8 artiklaa todettiin loukatun, ratkaisevaksi muodostui lopulta seuraava:

- Kanneajan umpeutuessa valittaja oli vasta 13-vuotias.
- Kanneaika oli umpeutunut, kun kantaja tuli täysi-ikäiseksi ja olisi voinut ajaa kannetta äitinsä suhtautumisesta riippumatta.
- Kanneaika oli joustamaton, ei tuntenut poikkeuksia ja kului lapsen iästä sekä oikeustoimikelpoisuudesta riippumatta.
- Korkeimman oikeuden ratkaisussa ei ollut osoitettu, miksi yleiselle oikeusvarmuusintressille ja perhesuhteiden suojaamisintressille tai putatiivisen isän ja hänen perheensä intresseille oli annettava suurempi paino valittajan intressille saada isyyskysymys tutkituksi.

7.1.2 Ihmisoikeusvalitus 36498/05

Tapauksessa 36498/05 (Backlund v. Suomi) valittaja oli syntynyt avioliiton ulkopuolella vuonna 1937 ja täytti siten 44 vuotta vuonna 1981, jolloin määräaika umpeutui. Isyyden vahvistamiskanne nostettiin vuonna 2002. Käräjäoikeus määräsi DNA-tutkimuksen, jossa vastaaja ei saanut poissuljentaa ja isyyden todistusvoiman arvoksi saatiin 99,4 %. Vuonna 2003 käräjäoikeus hylkäsi kanteen, koska se olisi isyyslain 7.2 §:n mukaan tullut nostaa ennen 1.10.1981. Hovioikeus pysytti käräjäoikeuden päätöksen ja korkein oikeus ei antanut valituslupaa.

Ihmisoikeustuomioistuin totesi tässäkin tapauksessa, että määräajalla oli hyväksyttävä tarkoitus ja että asiaa arvioitaessa oli otettava huomioon kummankin osapuolen intressit ja yleinen oikeusvarmuusintressi. Kysymys oli siitä, oliko intressien välille valituksen tarkoittamassa tapauksessa löydetty oikeudenmukainen tasapaino.

Arvioidessaan tapausta ihmisoikeustuomioistuin piti hyväksyttävänä ajatusta, että henkilön, joka oli täysi-ikäinen, olisi pitänyt nostaa kanne määräajassa. Ottaen huomioon sen, että isyyslain uudistus oli 1970-luvun suuria uudistuksia, ihmisoikeustuomioistuin ei myöskään antanut merkitystä valittajan väitteelle, että valittaja oli tietämätön aikarajasta. Tuomioistuimen oli sitä vastoin vaikea hyväksyä aikarajan ehdottomuutta ja sitä, että aika kului riippumatta lapsen mahdollisuudesta esittää asiasta luotettavaa näyttöä. Tuomioistuin piti ongelmallisena sitä, että vaikka valittaja kykeni esittämään vahvan näytön vastaajan isyydestä, häneltä oli viety mahdollisuus saada isyys oikeudellisesti vahvistetuksi. Se katsoi vaikeaksi hyväksyä sitä, että kansalliset viranomaiset sallivat oikeudellisen todellisuuden jäädä ristiriitaan biologisen totuuden kanssa määräajan perusteella, vaikka valittajalla oli uutta vahvaa näyttöä.

Ihmisoikeustuomioistuin antoi lisäksi merkitystä sille, että kansalliset tuomioistuimet eivät tehneet yritystä tasapainottaa kilpailevia intressejä, vaan hylkäsivät kanteen suoraan määräajan perusteella. Siten kansalliset tuomioistuimet eivät ihmisoikeustuomioistuimen mukaan lainkaan pohtineet sitä, olivatko yleinen oikeusvarmuusintressi ja miehen ja hänen perheensä intressi painavampia kuin valittajan intressi saada tilaisuus isyyden vahvistamiseen. Sen vuoksi ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että kanneoikeuden ehdoton rajoittaminen tällä tavoin ei ollut oikeassa suhteessa määräaika säännön sinänsä hyväksyttävään tavoitteeseen, joten sopimuksen 8 artiklaa oli rikottu.

7.2 Arvio

EIT:n ratkaisusta voidaan päätellä, että ehdoton kanneaika, joka estää isyyskanteen nostamisen yksittäistapauksen piirteistä riippumatta, voi johtaa tilanteisiin, joissa yksityiselämän suojaa loukataan. Isyyskanteen nostamista voidaan kuitenkin rajoittaa, jos putatiivisen isän oikeus saada suojaa useiden vuosien taakse palautuvilta vaatimuksilta, putatiivisen isän perheen intressi ja yleinen oikeusvarmuusintressi sitä edellyttävät. Näin voidaan kuitenkin tehdä vain, jos rajoitus on oikeassa suhteessa valittajan intressiin saada tietää alkuperänsä.

Kun on kysymys lapsen intressistä saada nostaa kanne määräajan umpeuduttua, intressin painoarvo riippuu EIT:n mukaan monista seikoista. Näitä ovat: 1) oliko lapsi tullut tietoiseksi biologisesta totuudesta ennen määräajan umpeutumista; 2) oliko lapsi kanneajan umpeutuessa sen ikäinen, että hän olisi itse voinut ajaa kannetta huoltajan suhtautumisesta riippumatta; 3) kuluiko määräaika lapsen iästä ja oikeustoimikelpoisuudesta riippumatta ja 4) olisiko tarvittava näyttö isyydestä ollut mahdollista esittää kanneajan puiteissa.

Ratkaisuista ei saada ohjetta siihen, millaisista seikoista miehen ja hänen perheensä intressien sekä yleisen oikeusvarmuusintressin painoarvo riippuu. Näiden intressien painoarvoa olisi ratkaisujen mukaan kuitenkin punnittava lapsen intressejä vasten.

Ajatus, että tuomioistuin joutuisi yksittäistapauksissa punnitsemaan oikeusvarmuusintressiä ja lapsen intressiä toisiinsa vasten, vaikuttaa ongelmalliselta. Oikeusvarmuus heikentyy merkittävästi jo siitä, että kanneoikeus palautetaan lakiin sen jälkeen, kun se on jo 30 vuoden ajan ollut vanhentunut. Ei voida sanoa, paljonko oikeusvarmuus heikkenee lisää sen vuoksi, että tuomioistuin uutta säännöstä soveltaen tutkii isyyden yksittäistapauksessa. Näiden vaikeuksien vuoksi näyttäisi perustellulta, ettei mainittujen intressien punnintaa jätettäisi vapaasti suoritettavaksi, vaan laissa lueteltaisiin ne tilanteet, joissa lapsen intressi nostaa kanne määräajan umpeuduttua on niin suuri, että yleisen oikeusvarmuuden heikentyminen sen seurauksena on hyväksyttävissä.

Miehen ja hänen perheensä intressit siihen, ettei isyyskysymystä enää tutkita, voivat olla emotionaalisia tai taloudellisia. Kun otetaan huomioon, että kysymys on lapsista, jotka ovat 35-vuotiaita tai vanhempia, taloudelliset intressit liittyvät mieheltä tai miehen sukulaisilta jäävään perintöön. Sen jälkeen, kun kanneaika umpeutui vuonna 1981, mies on voinut luottaa siihen, ettei isyyslain voimaantuloa aikaisempien tapahtumien perusteella tulla esittämään perintöä koskevia vaatimuksia, joihin tulisi varautua esimerkiksi lahjoituksin tai laatimalla testamentti. Se, että mies on luottanut lainsäädäntöön, ansaitsee suojaa. Suojan tarve on erityisen merkittävä tapauksissa, joissa mies tai miehen sukulainen, jonka lapsi perisi, jos isyys vahvistetaan, on kuollut tai menettänyt kykynsä testamentin tekemiseen ennen isyyskanteen nostamista. Täyden perintöoikeuden antaminen lapselle ei useimmiten vastaisi miehen tarkoituksia, sillä kysymys on lapsesta, jota mies ei ole tunnustanut, vaikka olisi voinut niin tehdä.

Edellä sanotun pohjalta olisi harkittava sääntelyvaihtoehtoa, jonka mukaan isyyskysymys olisi voitava edelleen tutkia, jos lapsi oli kanneajan päättyessä 1.10.1981 niin nuori, ettei hän ole voinut harkita itsenäisesti isyyskanteen ajamista sitä ennen. Isyyslain voimaantulon 7.2 §:ssä isyyskanteen nostamiselle annettiin viiden vuoden kanneaika. Näyttäisi perustellulta, että lapsella tulisi olla samanpituisen harkinta-aika sen jälkeen, kun hän on täyttänyt 18 vuotta. Tämä tarkoittaisi sitä, että lapsi, joka 1.10.1981 ei ollut täyttänyt 23 vuotta, voisi yhä ajaa isyyden vahvistamiskannetta. Tämän lisäksi lapsen tulisi voida ajaa isyyskannetta myös tilanteissa, joissa lapsi vasta kanneajan päätyttyä on saanut sellaisen tiedon oletettavasta isästään, että kanne olisi sen perusteella voitu nostaa. Jatkovalmistelussa olisi selvitettävä, voidaanko lapselle asettaa tietynasteinen selonottovelvollisuus esimerkiksi siten, että kannetta ei kuitenkaan voida nostaa, jos lapsi olisi voinut kanneajan puitteissa yksinkertaisella tavalla selvittää todennäköisen isän henkilöllisyyden esimerkiksi pyytämällä kunnan sosiaaliviranomaisilta nähtäväkseen sopimuksen, jolla mies oli sitoutunut elättämään häntä avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista annetun lain nojalla.

Miehen ja hänen perheensä intressien suojaamiseksi yllättäviltä vaatimuksilta olisi harkittava lapsen perintöoikeuden rajoittamista tapauksissa, joissa mies tai muu henkilö, johon lapsi isyyden vahvistamisen seurauksena sai perintöoikeuden, oli kuollut tai menettänyt kykynsä testamentin tekemiseen ennen kuin isyyskanne tuli vireille. Voitaisiin harkita sitä, että lapsi saisi näissä tapauksissa vain lakiosansa. Lapsen erilaiseen asemaan asettamisella on tässä tapauksessa olemassa peruste. Asian valmistelussa olisi kuitenkin vielä tutkittava, ettei ehdotettua sääntelyä voida pitää syrjivänä lapsen syntyperän perusteella.

8 Äitiyteen liittyviä kysymyksiä

8.1 Nykytila

Äitiyden määräytymisestä ei nykyisin ole laissa säännöksiä. Vakiintuneesti katsotaan, että nainen, joka synnyttää lapsen, on lapsen äiti. Asia on näin siinäkin tapauksessa, että lapsi syntyy tuloksena hedelmöityshoidosta, jossa on käytetty luovutettua munasolua.

Laissa ei myöskään ole äitiyttä koskevia kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvia säännöksiä. Siten on epäselvää, mitä lakia olisi sovellettava arvioitaessa onko tietty henkilö lapsen äiti suoraan lain nojalla tai millä edellytyksillä ulkomainen äitiyttä koskeva päätös tunnustetaan Suomessa. Poikkeuksen muodostavat tilanteet, joissa äitiys perustuu lapseksiottamisesta annettuun ulkomaiseen päätökseen. Tällaisen päätöksen tunnustamisesta on kattavasti säädetty lapseksiottamisesta annetussa laissa.

Säännösten puuttumisesta ei tiettävästi ole aiheutunut ongelmia käytännössä.

8.2 Arvio

Periaate, jonka mukaan synnyttäjä on lapsen äiti, johtaa valtaosassa tapauksia siihen, että lapsen oikeudellinen äiti on myös hänen geneettinen äitinsä. Niissä tilanteissa, joissa äiti on saanut hedelmöityshoitoa ja hoidossa on käytetty luovutettua munasolua tai alkiota, äiti ei kuitenkaan ole geneettisesti lapsen äiti, vaan hänen asemansa perustuu siihen, että hän on synnyttänyt lapsen.

Voisiko äitiys perustua muihinkin kuin edellä mainittuihin seikkoihin? Tämä kysymys on syntynyt sen jälkeen, kun hedelmöityshoitolaissa (1237/2006) avattiin mahdollisuus siihen, että hedelmöityshoitoa annetaan myös naiselle, joka ei elä avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa (2 §). Kun hedelmöityshoitoa annetaan tällaiselle naiselle, lapsi saa tavallisesti vain yhden vanhemman, lukuun ottamatta niitä poikkeustapauksia, joissa äidin ja siittiöiden luovuttajan valinnoista seuraa, että siittiöiden luovuttaja voidaan vahvistaa isäksi. Synnyttäjä on lapsen ainoa vanhempi siinäkin tapauksessa, että hän elää rekisteröidyssä parisuhteessa toisen naisen kanssa ja puoliset hankkivat lapsen yhteistuumin. Lapsi voi kuitenkin tällöin saada toisen vanhemman siten, että rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli ottaa lapsen ottolapsekseen. Lasta pidetään tämän jälkeen parisuhteen osapuolten yhteisenä lapsena (L rekisteröidystä parisuhteesta 9.2 § ja L lapseksiottamisesta 12.2 §). Sääntely eroaa aviopuolisoita koskevasta sääntelystä siinä, että lapsen syntyessä avioliiton aikana mies merkitään lapsen isäksi suoraan lain nojalla. Näin on siinäkin tapauksessa, että äiti olisi saanut hedelmöityshoitoa, jossa on käytetty luovutettuja siittiöitä. Jos mies on suostunut hedelmöityshoitoon, hänen isyytään ei voida kumota sillä perusteella, että mies ei geneettisesti ole lapsen isä.

Isyyslain uudistamisen yhteydessä olisi mahdollista harkita myös sitä, tulisiko isyysolettamaa vastaava ”äitiysolettama” ottaa käyttöön tilanteissa, joissa äiti ja hänen samaa sukupuolta oleva parikumppaninsa hankkivat yhdessä lapsen hedelmöityshoitojen avulla.

Lapsen syntymän jälkeinen lapseksiottaminen ei tällöin enää olisi tarpeen. Sääntelyllä voitaisiin jossakin määrin turvata lapsen asemaa, sillä synnyttäjän parikumppani, joka on yhdessä synnyttäjän kanssa hankkinut lapsen, ei voisi enää irtautua vanhemmuuteen liittyvistä velvollisuuksista kieltäytymällä suostumasta lapsen adoptioon. Tällaiseen parisuhteeseen syntyvä, yhdessä hankittu lapsi, saisi kaksi vanhempaa samalla tavoin avioliitossa syntyvä lapsi. Ehdotuksen toteuttaminen edellyttäisi muutosta hedelmöityshoitolakiin, sillä se ei nykyisin anna merkitystä sille, että naispari yhteistuumin hankkii hedelmöityshoitojen avulla lapsen. Nykyisen lain mukaan hedelmöityshoitoa annetaan tässä tapauksessa yksin sille naiselle, jonka on tarkoitus synnyttää lapsi.

Äitiyttä koskevien kansainvälisyksityisoikeudellisten kysymysten sääntelyn tarve on jossakin määrin lisääntynyt paitsi yleisen kansainvälistymisen vuoksi myös siitä syystä, että äitiyttä koskevien aineellisten lakien erot ovat kasvaneet. On maita, joissa hyväksytään nk. sijaissyntyys, järjestely, jolla nainen voi synnyttää lapsen toiselle naiselle tarkoituksin, että viimeksi mainitusta tulee lapsen äiti. Eräissä näistä maista äitiys siirtyy äidiksi tarkoitettulle naiselle joko suoraan lain nojalla tai muun päätöksen kuin lapseksiottamista koskevan päätöksen seurauksena. Kysymys, miten Suomen lainsäädäntö suhtautuu näin saavutettuun äitiyteen, on epäselvä. Se selkiytyisi, jos lakiin otettaisiin säännökset sovellettavasta laista, kun on kysymys äitiyden määräytymisestä suoraan lain perusteella, ja ulkomaisten äitiyttä koskevien päätösten tunnustamisesta.

Toisaalta viimeksi mainittujen kysymysten sääntely voi olla ennenaikaista, sillä sijais-synnytystä koskevat näkemykset eivät ole vakiintuneet. Suomessakin on esitetty, että hedelmöityshoitolaisissa sijaissyntytykseen omaksuttua kantaa olisi mietittävä uudelleen. Sääntelyn lykkäämistä puoltaa myös se, että näiden kysymysten kansainvälinen tarkastelu on vasta alkamassa EU:ssa ja Haagin kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssissa.

Mitä tulee kansallisiin äitiyttä koskeviin kysymyksiin, ei ole välttämätöntä kytkeä niiden selvittämistä isyyslain uudistamisen yhteyteen. Toisaalta kumpaankin liittyvät peruskysymykset ovat yhteisiä. Tällainen on muun muassa kysymys siitä, missä määrin oikeudellinen vanhemmuus tulisi kytkeä biologiseen ja missä määrin taas sosiaaliseen vanhemmuuteen. Äitiyttä liittyvien kysymysten tarkastelua isyyskysymysten yhteydessä puoltavat myös lainsäädännön systematiikkaan liittyvät syyt. Jos äitiyttä koskevia kysymyksiä säännellään, se voitaisiin parhaiten toteuttaa niin, että säädetään vanhemmuutta koskeva laki, joka kattaa sekä äitiyttä että isyyttä koskevat kysymykset.

9 Isyysasioissa käytettävät lomakkeet

Isyyden vahvistamisesta ja kumoamisesta sekä lapsen elatuksesta annetun asetuksen (673/1976) 13 §:n mukaan isyyden selvittämisessä ja tunnustamisessa laadittavat asiakirjat on kirjoitettava oikeusministeriön vahvistaman kaavan mukaisille lomakkeille. Laadittavan lainsäädännön toimeenpanovaiheessa olisi selvitettävä, onko lomakkeiden vahvistamismenettely edelleen tarpeellinen ja miten lomakkeiden saatavuus ja ajantasaisuus parhaiten turvataan.

10 Tiivistelmä

Tässä muistiossa olen päätenyt seuraaviin arvioihin:

Isyyden toteaminen avioliiton perusteella (isysolettama)

- Säännökset isyyden toteamisesta avioliiton perusteella ovat edelleen asianmukaisia. Olisi kuitenkin harkittava pientä muutosta säännökseen isyyden määrääntymisestä tilanteessa, jossa mies on kuollut ennen lapsen syntymää.

Isyyden selvittäminen

- Lastenvalvojan toimittamaa isyyden selvittämistä koskevat pääperiaatteet ovat säilyttäneet ajanmukaisuutensa.
- Olisi harkittava, tulisiko myös aviopuolisoilla, jotka ovat epävarmoja siitä, onko aviomies lapsen isä, olla mahdollisuus pyytää isyyden selvittämistä
- Lastenvalvojan tulisi voida toimittaa isyyden selvittäminen, vaikka lapsi olisi täyttänyt 15 vuotta. Olisi harkittava ikärajan poistamista tai vaihtoehtoisesti sen nostamista esimerkiksi 18 tai 20 vuoteen.
- Olisi mietittävä, onko asianmukaista säilyttää nykyinen sääntely, jonka mukaan äiti voi estää isyyden selvittämisen jatkamisen vastustamalla isyyden selvittämistä.

Isyyden tunnustaminen

- Isyyden tunnustamista koskevat pääperiaatteet ovat yhä ajanmukaiset.
- Olisi harkittava rajoitettuja poikkeuksia säännökseen, jonka mukaan tunnustamislausuma on annettava viranomaisen edessä (nk. välittömyysperiaate).
- Olisi perusteltua hyväksyä se, että tunnustamislausuma voitaisiin antaa jo ennen lapsen syntymää.
- Olisi selvitettävä, voidaanko kokonaan tai osittain luopua rajauksesta, jonka mukaan isyyttä ei voida tunnustaa enää lapsen kuoleman jälkeen.
- Olisi selvitettävä, voisiko sosiaalilautakunta kunnassa, jossa isyyden selvittäminen on toimitettu, ainakin joissakin tapauksissa hyväksyä tunnustamisen. Isyyden tunnustamista koskevien asiakirjojen toimittaminen toiselle viranomaiselle hyväksyttäväksi ei näissä tapauksissa enää olisi tarpeen.

- Siltä osin kuin katsotaan, että tunnustamisen hyväksyminen on perusteltua antaa muulle viranomaiselle kuin sen kunnan sosiaalilautakunnalle, jossa isyys on selvitetty, on arvioitava sitä, onko tehtävä nykyiseen tapaan perusteltua uskoa maistraateille.

Isyyden vahvistaminen tuomioistuimen päätöksellä

- Nykyinen miehen kanneoikeuden rajoitus, jonka mukaan mies voi nostaa isyyden vahvistamiskanteen vasta ja ainoastaan, jos maistraatti on tietyillä perusteilla hylännyt miehen suorittaman tunnustamisen, on liian tiukka. Miehellä tulisi olla pääsy tuomioistuimeen, jos äiti ei suostu myötävaikuttamaan siihen, että DNA-tutkimus isyyskysymyksen selvittämiseksi toimitetaan.
- Olisi selvitettävä, voitaisiinko isyys, jos mies on kuollut ennen lapsen syntymää, vahvistaa tietyissä riidattomissa tilanteissa muullakin tavoin kuin miehen oikeudenomistajia vastaan nostettavalla kanteella.
- Oikeusgeneettisten isyystutkimusten kehittymisen vuoksi on tarvetta arvioida uudelleen säännöksiä, jotka koskevat isyyden vahvistamiseksi tarvittavaa näyttöä.
- Oikeusgeneettisten isyystutkimusten kehittymisen vuoksi monet oikeudenkäyntimenettelyä koskevat isyyslain säännökset ovat käyneet tarpeettomiksi. Ne tulisi jättää pois laadittavasta laista.

Isyyden riitauttaminen

- Isyyden kumoamista koskevat pääperiaatteet ovat säilyttäneet ajanmukaisuutensa. On edelleen pääsääntönä perusteltavissa, että muut kuin lapsi, äiti ja isäksi todettu mies eivät voi vaatia isyyden kumoamista.
- Kuitenkin olisi harkittava sitä, että mies, joka katsoo olevansa lapsen oikea isä, voisi poikkeustapauksissa nostaa kanteen aviomiehen isyyden kumoamiseksi. Miehellä voitaisiin antaa kanneoikeus silloin, kun mies on elänyt yhdessä lapsen ja tämän äidin kanssa lapsen syntyessä ja sen jälkeen siten, että lapsen ja miehen välille on muodostunut perheside. Kanneoikeuden edellytyksenä olisi lisäksi, että äidin aviomies ei ole vastaavin tavoin elänyt yhdessä äidin ja lapsen kanssa mainittuna ajankohtana.
- Isyyden kumoamiskannetta ei nykyisin voida nostaa, jos lapsi on kuollut tai jos sekä äiti että aviomies ovat kuolleet. Olisi perusteltua harkita näiden rajoitusten poistamista.
- Oikeusgeneettisten isyystutkimusten kehittymisen vuoksi on tarpeen arvioida uudestaan kysymys siitä, mitä näyttöä tarvitaan, jotta isyys voidaan kumota.

-
- Oikeusgeneettisten isyystutkimusten kehittyminen on tehnyt tarpeettomiksi monet oikeudenkäyntimenettelyä koskevat isyyslain säännökset. Nämä säännökset tulisi jättää pois laadittavasta laista.
 - On pohdittava, onko enää perusteita sille, että oikeudenkäynnissä vahvistetun isyyden riitauttamiseen sovelletaan oikeudenkäymiskaaren 31 luvussa mainittuja ylimääräisiä muutoksenhakukeinoja. Ne johtavat siihen, että isyyden riitauttamisen mahdollisuus on erilainen siitä riippuen, millä tavoin isyys on vahvistettu.

Isyyslain siirtymäsäännökset

- Kanneaikaa tilanteissa, joissa lapsi on syntynyt ennen isyyslain voimaantuloa, olisi muutettava siten, ettei kanneajan soveltaminen johtaisi tilanteisiin, joissa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön mukaan loukataan yksityis- ja perhe-elämän suojaa. Olisi harkittava sääntelyä, jonka mukaan lapsi, joka 1.10.1981 oli alle 23-vuotias, voisi määräjän estämättä yhä ajaa isyyden vahvistamiskannetta. Sen lisäksi isyyden vahvistamiskannetta tulisi voida ajaa niissä tapauksissa, joissa lapsi on vasta kanneajan päätyttyä saanut sellaisen tiedon oletettavasta isästään, että kanne olisi voitu nostaa.
- Miehen ja hänen perheensä suojaamiseksi yllättäviltä taloudellisilta vaatimuksilta tilanteissa, joissa mies ei ole voinut varautua kanneoikeuden uudelleen avaamiseen, olisi harkittava sitä, että lapsella olisi oikeus saada perintönä pelkästään lakiosansa.

Äitiyteen liittyvät kysymykset

- Isyyslain uudistamishanketta käynnistettäessä olisi perusteltua ottaa kantaa myös siihen, onko äitiyden määräytymistä koskevat perussäännökset syytä ottaa lakiin. Myönteisessä tapauksessa niiden valmistelu olisi tarkoituksenmukaista toteuttaa isyyslain uudistamishankkeen yhteydessä.

OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

ISSN-L 1798-7067
ISBN 978-952-259-144-9 (PDF)

Oikeusministeriö
PL 25
00023 VALTIONEUSVOSTO
www.om.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 STATSRÅDET
www.jm.fi